

Nr 3 1973

Årgång 25

3:00

vi människor

Kvinna! Säg NEJ till EG!

I detta nummer:
Till Siri Derkert
Kvinnovägar till
rösträtten
Skola i Kina
Kvinna på Kuba
Kvinnor mot EG
Läsbilaga inför
hösten

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Svenska Kvinnors Vänsterförbund har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och för kvinnornas likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

Förbundet vill verka för fullständig likställdhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande i full utsträckning på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet; för erkännande av och respekt för kvinnornas värdighet i familj och samhälle.

Förbundet vill verka för samarbete mellan kvinnor i alla länder och med all kraft deltaga i strävandena att uppnå och befästa en varaktig fred, allt framtidsarbets grundval.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish women's left federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund (KDV).

KDV hade 1969 anslutna organisationer i 90 länder med omkring 200 miljoner medlemmar.

KDV har nu tillerkänts konsultativ status I (tidigare hette det A) hos FN:s ekonomiska och sociala råd. Endast 16 organisationer har denna status vilken innebär rätt att yttra sig vid rådets sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

Könsdiskrimineringen i radio och TV

I våras startade i Örnsköldsvik en aktionsgrupp mot könsdiskrimineringen i radio och TV. Aktionsgruppen bildades efter det att Maj Fant och Ulla Esbjörnsen presenterat sin undersökning av könsdiskrimineringen i press och TV (se även sid. 28). Man har inbjudit kvinnoorganisationerna att ställa sig bakom aktionsgruppen och bl. a. SKV stöder initiativet.

Gruppen har vid ett par tillfällen uppvaktat radiochefen Otto Nordenskiöld om tillsättandet av en arbetsgrupp som ska förhindra könsrollsbevarande program i radio och TV. Första gången fick man avslag på sin begäran via en tjänsteman på SR, andra gången svarade radiochefen själv i ett personligt brev. Han menar att SR:s i sin övriga verksamhet medverkar i utvecklingen "mot ett samhälle, byggt på principen om köns lika värde", men när det gäller "underhållningspro-

gram och filmer, som kan tänkas befästa könsrollsfordomar" menar han att de idag "måste utgöra en del av Sveriges Radios utbud". Att tillsätta en arbetsgrupp mot könsrollsbevarande program är inte möjligt bl. a. därför att den omedelbart skulle "hamna i omöjliga avvägningssituationer vid val av program för att fylla det legitima behovet av film och underhållning".

Det är rätt fantastiskt att chefen för Sveriges Radio använder ungefär samma motiveringar som den kommersiella veckopressen alltid haft: man fyller tidningarna med ett visst material och skapar därigenom ett behov som man sedan använder som motivation att fortsätta med just det materialet. Om "folk" har behov av rasdiskriminering, djurplågeri och barnmisshandel, är det då också SR:s sak att okritiskt sända program med sådant innehåll?

vi människor

Nummer 3 1973 — 25:e årg.

Ansvarig utgivare:
VALBORG SVENSSON

Redaktionskommitté:
EVA PALMAER
LOUISE WALDÉN
KATJA WALDÉN
HJORDIS LEVIN
ELISABETH VON HELAND

Vi Mänskor utkommer med sex nummer om året

Prenumerationspris pr år 15 kr

Postgiro 5 13 23 — 4

SVENSKA KVINNORS
VÄNSTERFÖRBUND
Box 3021, 161 03 Bromma
Tel. 08/87 79 14

Sjühäradsbygdens Tryckeri AB, Borås 1973

Innehåll

Ledare	3
Till Siri. Sara Lidman, Barbro Backberger, Eva Palmaer	4
Kvinnovägar till rösträtten. Margit Palmær	8
Kvinnor mot EG. Anne Lidén ..	14
Förändra samhället — vete fan om det går. Katja Waldén ..	16
Skola i Kina. Karin Lentz	19
Igår var kvinnan bara objekt. Suzanne Osten	20
Dikter av Karin Lentz och Kerstin Thorék	24
Anna Sjö Dahl: Mitt alternativ — var dags liv	26
I stället för recensioner — lite tips inför hösten	28

Valår, valår!

Den hetsigaste valkampen i manna-kvinnominne har man förutsagt. Oppositionen förefaller berusad av regeringsvisioner, förlitande sig på gallup och det uppenbara missnöje, som finns med rader av missförhållanden. Men tror t. ex. de lågavlönade kvinnorna — som representerar kolossalt många röster — att herrar Fälldin, Helén och Bohman skulle förbättra deras ställning? Knappast. Inte heller tror de att sagda herrar kommer att sätta fart på daghemsbyggen, fritidshem eller abortlagstiftning.

När det här skrivs har man ännu inte förnummit någon hets i valkampanjen. I TV och press har det varit en serie sommarslöa intervjuer med partiledarna, som badat, ätit, so- lat ungefär som de flesta av väljarna. Kvinnoproblem har inte märkts mycket av; efter en liten hausse förra säsongen hade man ju en svag förhoppning att den (haussen) skulle märkas i valkampanjen — vi utgör ju ändå majoriteten av rösterna. Men vi är ju bara i starten av valförberedelserna, kanske har vi framför oss en tid av eldiga och stimulerande diskussioner där folkmajoritetens — kvinnornas — problem står i centrum. Vi får väl se.

Det skall bli intressant att se om kvinnorepresentationen kommer att ändras i den nya riksdagen. Vi får hoppas att våra 14 procent ökar och att kampanjen för ökad kvinnorepresentation således satt några spår. Men det räcker förvisso inte bara att antalet kvinnor ökar i riksdagen. Reaktionära kvinnor skiljer sig föga från reaktionära män, men det tycks finnas folk som tror att kvinnor alltid är mer progressiva än män, att de har någon sorts inbyggd kvinnoradikalism i sig. En farlig och falsk tro.

I alla tider har det klankats på "politikerna" ungefär som de vore en allmänt korrump-erad yrkeskår, sak samma vems intressen de företrädde. Hitler och hans anhang utnyttjade just sådana stämningar. Nu har man i England (DN 30/7) gjort två undersökningar, som visar politikernas impopularitet. Två tredjedelar av de tillfrågade anser att de flesta politiker lovar vad som helst för att vinna röster — endast 19 procent protesterade mot påståendet. En knapp majoritet ansåg att folk blev politiker för att tjäna pengar. En femtedel tyckte att det gjorde detsamma vem man röstade på, politikerna var av samma skrot och korn o s v.

Det här gällde nu England (hur skall det då inte vara i Watergates och Nixons USA) men liknande strömningar finns också här. Folk är trötta på vallöften och tror föga på dem. Ju mindre politiskt medvetna de är ju lättare fångas de av sådana stämningar och där finns säkert förklaringen till en hel del valskolk. Naturligtvis är det idiotiskt att reage- ra på det sättet. Vi kan vara aldrig så förbannade på en del partier och politiker men att betrakta dem som en speciell, skum människoart vittnar knappast om politiskt förstånd och kunskap.

Gallupundersökning har följt oss hela året men om de säger något om resultatet på valdagen är osäkert. Däremot är det ganska säkert att de påverkar utvecklingen. Den tilltänkta segraren kanske slöar till och den tänkte förloraren ilsknar till eller tvärtom: "segraren" aktiveras och "förlorarna" tappar modet. Hur som helst, galluparna påverkar resultatet och därför torde de vara olämpliga som prognosmakare.

Så var det en annan sak. Den nya terroristlagen har sannerligen visat att den inte skyddar för terrorister. De israeler som utförde mordet i Lillehammer har kommit från Sverige, där de tydligen ostörda av alla lagar släppts in. Någon kommentar från lagens tillskyndare har inte hörts.

E. P.

Till Siri

"Det är din kropp som är i fängelse
din själ är icke fången
Den som har ett stort uppdrag
måste hålla uppe sitt mod."

Så heter det i en av Ho Chi Minhs dikter som han skrev i sin dagbok från fängelset. Siri och jag läste den franska versionen tillsammans och försökte tränga in i dess betydelse. "C'est ton corps qui est en prison..." Och Siri utbrister: vilken fantastisk formulering: c'est ton corps qui est *un* prison... det är din kropp som är ett fängelse. Och jag säger nej det står *en* prison — i fängelse — och Siri svarar naturligtvis, *en* måste översättas med *i* det vet jag väl. Och så talar vi om Ho Chi Minhs och Vietnams fortsatta liv och efter en stund kommer Siri tillbaka till den första raden som hon först uppfat-

tade den: det är din kropp som är ett fängelse...

Våra samtal var ofta sådana — en gemensam stark gripenhet inför något ämne som vi ändå tolkade olika. "Det är kvinnorna som måste rädda världen" dundrade Siri. "Tillsammans med männen" protesterade jag. "Men det är ju det jag säger", röt Siri. Det är ju för att befria dom stackars karlarna som kvinnorna måste rädda världen... Men det där förstår inte du."

Ibland var språket som ett galler mellan oss — jag såg henne som instängd i några begrepp av järn som hindrade henne att göra sig förstådd — och kanske såg hon det så att jag var den instängda som inte kunde fatta vad hon menade. Alltså blev våra samtal ofta mycket knasiga — stormiga anrop — eftersom vi inte bara ville dela hänförelsens *att* utan också sakskalets *hur*.

Men Siri hade så många andra sätt utom språket att söka omvärld-

den med. Hon kunde dansa när inga andra ord förslog för hennes vrede. Hon kunde vissla som en koltrast när glädjen överväldigade henne. Och naturligtvis först och sist och genom allt: oljefärgen, blyertspennan, kolet, metallslingorna, leran, papperet och betongen med vars hjälp hon förmedlade sina syner till oss. Vad tusen hektiska ord inte kunde klarlägga det kunde Siri uppenbara med en linje — och som hon då lät se utan kommentarer, nästan blygt.

Vissa tider var vi rätt mycket tillsammans och delade vardagliga bestyr — som med Siri aldrig någonsin kunde bli triviala. Allt var laddat med innebörd i hennes värld. Vi hade stor champonering och jag kammade ut hennes hår som var silketunt och därför hårt tilltrasslat. Siri var ytterligt hårom och jag började ursäktas mig att kamningen nog gjorde ont och Siri bröt ut: Å precis som allt annat. Varje sekund är smärta — så slit du bara. För mig är hela tillvaron

en plåga, att andas är en pina. Hon var åtti år den gången men intensiteten, kravet på något onåbart — aningen om en förmenad hemortsrätt — rasade som hos en trettonåring.

Strax efteråt började hon teckna. Och var och en som sett Siri vid ritblocket vet hur en fullkomligt lycklig människa ser ut.

Att verkligheten skavde henne från alla sidor — inte bara med de allmängiltiga sorger som drabbade henne: tiderna av misär, förlusten av Liffe, den älskades bortflyende... men också av tusen små företeelser som någon med lägre vitalitet och känslighet väljer att bortse från. Hon längtade efter människor. Hon älskade oss. Och tålde oss icke (en menlös artighet kunde skära så gällt i hennes öron att hon blev utom sig) — och så snart hon fördrivit en människa började hon längta efter denna samma person.

"Å alla dessa konventioner... dessa stående talesätt... dessa runda köttbullar som hindrar barnen från att göra uppror... När ska kvinnorna upptäcka att *damm* är det vackraste som finns... och dessa män när ska dom börja tänka... och varför säger du aldrig som det är..." hötte hon.

Och man värjde sig... Men Siri det är ju det svåraste av allt... fränsett att det skulle vara outtårligt så är det omöjligt att i varje ögonblick säga som det är. Av de tusen ting som på en minut genomfar skallen: släktets hopsparrade formler som blandas med barndomsminnen och morgonens tidningsläsning, det finaste och det gemenaste i oupphörlig trängsel — hur kan de begära att i ett vardagligt samtal en människa ska hinna göra ett urval i detta myller av utsägligheter — som närmar sig en sann utsaga... Bli inte så stött Siri av minsta artighet — den kan ibland ha en viss uppgift, ja rent livräddande — som ett glatt fröskål.

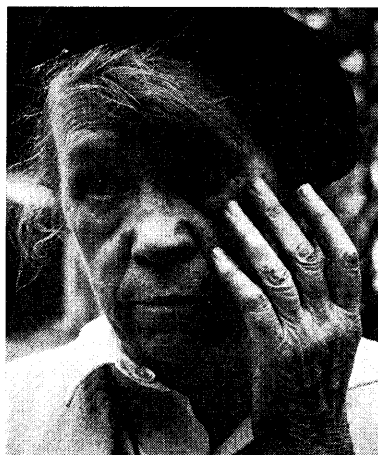
Och Siri: vad händer med fröet om det där glatta skalet aldrig brister?

Eftersom Siri kanske aldrig mötte någon som var starkare än

hon och eftersom själva existensen kom att stå på spel vid varje möte hände det ofta att människor blev tilltufsade av henne. Siri började med en uppriktighet som gjorde besökaren förvirrad, kom honom att dra sig inom sitt skal — och sedan Siris attacker mot detta skal tills besökaren ville gå — och Siri blev en enda mild vädjan: nej stanna, jag måste få teckna dej!

Och det verkliga mötet kunde äga rum utan ord. Och ett inre ansikte kom till synes i sin oförlitneliga härlighet.

Är inte Siris alla teckningar lovsånger, kärleksförklaringar — ett befriande av medmänniskan från den bråte av ångslan, skryt, försvarsanläggningar och klädsamheter av alla de slag med vilka vi belastar våra ansikten.

"Den som har ett stort uppdrag måste hålla uppe sitt mod."

Om Siri kunde hävda att hela tillvaron är smärta så ledde det henne aldrig till slutsatsen att allt gör detsamma, att ingenting är värt att strida för. Hon höll verkligen sitt mod uppe. Denna jord måste skötas så att livet kan fortsätta i dess luft och mylla. Dagligen sysslade hon med hotet mot världshaven och jordens skogar, fåglarna och allt det vilda. Och kanske var det USAs kemiska krig i Vietnam som kom henne att förstå den innersta betydelsen av FNLs kamp — att den gäller livet inte bara för denna generation utan för de kommande — att den gäller inte bara männi-

skornas liv, utan själva betingelserna för liv.

Den som har ett stort uppdrag

Vi vet alla att Siri hade ett stort, ja revolutionerande uppdrag. Och hon visste det själv. Och hon betalade vad det fordrades för att förvalta denna gåva, denna fruktansvärda kärlek. Ändå lämnar hon oss inte i tacksamhetsskuld — av det slag som skulle kunna hämma oss. Hon kunde straffa med ord — men inte i sin konst. Där har hon gett oss strålande hänvisningar, en oförbrännelig systems tillit: se mänskojorden, hör folkens rop — allt detta måste förändras, oupphörligen förändlas — men låt det aldrig bli en tyst vår, där fågel icke är.

Andra skall tala med större kännedom om Siris konst — fast håller ni inte med mig, ni som åker tunnelbana, att östermalmsväggen redan börjat förändra våra liv — bidrar den inte till att hålla vårt mod uppe inför attackerna mot lusten att leva!

Men jag tror att Siri ger mig lov denna dag att påminna om de två hundra tusen politiska fångarna som sitter i fängelse i Vietnam under Saigon-regimen. Att vi som en hyllning till Siri kunde skriva varsitt brev till vår regering och yrka på att Sverige erkänner Republiken SydVietnams Provisoriska Revolutionära Regering. En sådan åtgärd skulle utan tvivel påskynda möjligheterna för dessa fångars frigivning.

Det går ju inte att säga farväl till Siri: jag har ännu aldrig känt det så att hon är borta. Så snart jag tänker på henne för hon något så levande ämne på tal: vill du veta hur en fågelvinge är byggd? eller: kan du säga hur gerillan får luft i dom där underjordiska gångarna? Och när vi skils säger hon: nu har jag tappat mitt FNL-märke igen. Kan du inte ge mig ditt?

Så här får du mitt så länge.

Och ett sista citat från folket i Vietnam; där säger de: döden är lätt som en fjäder.

Sara Lidman: Tal vid Siri Derkerts begravning

T. b.: Siri Derkert under arbetet på Östermalmstorgs T-banestation. Nästa sida: Den svenska kvinmodelegationen 1953 vid ankomsten till Moskva. Längst fram Andrea Andréen och Siri Derkert.

Systerskap är ett honnörsord inom den nya kvinnorörelsen. Tillsammans med Siri Derkert upplevde man ett verkligt syterskap.

Första gången jag träffade Siri var på hösten 1965. Det skedde vid en diskussion på Clarté i Stockholm, och det var ett av mina första offentliga framträdanden. En flicka i publiken hade just framfört några genomkonventionella synpunkter på kvinnans uppgift här i världen. Jag satt just och svalde och skulle formulera ett lämpligt dräpande genmäle (hiskligt otränad och osäker kände jag mej ju) då någon snett bakom mej smällde näven i väggen och for upp så att stolen slog ikull med ett brak. En ilsken röst ljungade: "Hur har du mage att prata sån smörja när Barbro Backberger är här? Hur kan ni unga kvinnor vara så reaktionära? Inser ni inte er situation i det här jävla samhället? Förstår du inte att vi måste kämpa?" Strax därefter landade en vacker blombukett i mitt knä. Jag upptäckte en liten kvinna med strejtande grått kortklippt hår och de vackraste ögon man kan tänka

sej som lyste i ett ansikte fullt av intressanta rynkor.

Det var Siri, och på samma sätt kom hon att backa upp mej många gånger i debatter i kvinnofrågan. Alltid lika våldsam och snabb i reaktionen, alltid lika bergfast i sin tro på nödvändigheten av att kvinnorna måste kämpa för att förvandla jorden till en plats som är värdig människorna.

Jämförda med henne föreföll många av de moderna könsrollsdebattörerna och kvinnosaksförkämparna ljumma och bleka. Siri tillhörde en generation där många betydande kvinnliga förkämpar för kvinnornas, fredens och socialismens sak funnits — i Sverige bland andra Ada Nilsson och Emilia Fogelklou, utomlands Alexandra Kollontay och Rosa Luxembourg. Det heta engagemang som präglade den radikala kvinnorörelsen i början av 1900-talet hade aldrig slocknat hos Siri. Hennes styrka var okuvlig, hos henne fanns lika mycket friskt trots och rättfärdighetslidelse som hos en hel Vietnamdemonstration på femtontusen personer.

När vi möttes, var det två tvillingtemperament som möttes. En gnista slog alltid över mellan oss, plötsligt var allting lätt, man kände sej uppfylld av dansande solar, det var som i Edith Södergrans dikt: "Triumf att leva, triumf att andas, triumf att finnas till." Och mitt i röt Siri som en liten glad lejoninna om kvinnornas krafter och erfarenheter som måste tillvaratas och som skulle ha kraft att förändra världen.

Mej hedrade hon med en gränslös tillit. Tilltro till vad man kan uträtta kan verka förlamande, men Siris tilltro kändes aldrig hämmande, bara som en kraftkälla. Det hängde ihop med hennes generositet, generositeten hos en stor och fri människa som inte ser andra som konkurrenter som kan förmörka ens egen framgång utan som syskon och kamrater i en gemensam kamp — sällsynt i ett sjukt konkurrenssamhälle, som inte tillåter människor vare sej att lyckas eller misslyckas.

Trots värmen som fanns mellan oss fanns där ömsesidig re-

spekt och blyghet också, som gjorde att vi inte träffades så ofta som vi kanske hade velat.

Hennes entusiasm var alltid lika levande — den gällde kvinnorna, Vietnams folk, gruvarbetarna vid LKAB, Folket i Bild/Kulturfront.

Hela hennes liv var ett målmedvetet uppror mot borgerligheten och den konventionella kvinnorollen. Det präglade hennes person och hennes hem. Hennes hus på Lidingö fyllde mej med förtjusning. Så skulle man inrätta sej på sin vistelseort! Huset var helt ändamålsenligt inrett, en konstnärs arbetsplats. Det dominerades av en stor ateljé, helt uppfylld av målningar, ristningar och skisser. Inslaget av möbler och annan borgerlig rekvisita var minimalt. Mitt bland sin konst satt Siri och diskuterade den senaste boken i kvinnofrågan med några unga vänner. Unga män och deras en aning ogenomtänkta och som hon misstänkte, smygkonservativa åsikter, var hon ganska obarmhärtig mot. I trädgården runt huset stod skrovliga statyer och i gräset och blåbärsriset låg betongplattor med bildristningar, kärvt uttrycksfulla som runstenar

Ganska obarmhärtig kunde hon vara, ja. Hon var barsk och knottig i sin personliga framtoning, men det kändes skönt mitt i all stereotyp leende och välmålad

kvinnlig älsklighet och hjälplöshet.

Om en gemensam vän till oss, en kvinnosaks kvinna som inte var socialist, sa Siri när hon fick veta det (att personen ifråga inte var socialist alltså): "Vänta bara, det blir hon nog, bara hon får ett par dråpslag till." Yttrandet med dess blandning av svart humor och bergfast tro på socialismen var karaktéristisk för Siri, liksom för hennes tilltro till livserfarenhetens betydelse. Erfarenhet var det viktigaste för en konstnär, hävdade hon. Först när man skaffat sej det, var det tid att skaffa sej en estetisk teori och tillämpa den på det verk man skapade utifrån sin livserfarenhet.

De sista åren av Siris liv försämrades hennes syn så allvarligt att hon varken kunde arbeta eller läsa. Det var svårt att se hur hennes strålande livfyllda blick blev skum och matt, det var svårt att veta att hon var avstängd från att skapa, hon som alltid varit ett med sitt verk.

Hon kunde inte delta i diskussioner eller möten som förut, men hon ringde ibland och frågade hur det gick med den nya kvinnorörelsen (jag var själv sjuk i flera omgångar och alltför modlös och krasslig för att åka och hälsa på henne). Jag sa att arbetet med att aktivera kvinnorna var en uppgift som krävde tid och tålamod, det visste hon väl

hur kuschade och passiviserade de flesta kvinnor var. Joo, drog Siri på det, det hördes att hon tyckte att vi var ena klåpare. Men när Grupp 8 hade sin kvinnoutställning på Moderna Museet våren 1972 tog Siri sej dit, blev förtjust och klottrade några uppmuntrande krumelurer på en av utställningens skärmar.

En gång berättade hon för mej hur hon vid ett tillfälle som ung flicka fick låna en segelbåt. Hon hade aldrig seglat förut, men ensam steg hon i båten, la ut från land och stack iväg ut på sjön och klarade sej genom besvärliga farvatten. Så var hela hennes liv, modigt och glatt och trotsigt. Triumf att leva, triumf att andas, triumf att finnas till.

Nu när hon är borta faller ännu en rad ur Edith Södergrans dikt mej i minnet: "En gång slockna alla stjärnor, men de lysa alltid utan skräck."

Barbro Backberger

*

Sara och Barbro har skildrat Siri så målande och fint att det är svårt att tillfoga något väsentligt. Jag vill bara erinra om Siri som oförglömlig ordförande för SKV i Stockholm under 50-talet och mångårig medlem i förbundet. Vem minns inte hennes debatter — där hon aldrig glömde att betona också m a n n e n s eländiga ställning i könssambället (vilket jag tycker är ett riktigare uttryck än manssambället), hennes temperament, hennes djupa allvar, hennes blixtsnabba anfall, hennes kvickhet och humor. När gamla SKV-are i Stockholm träffas talar vi gärna om besöken i Siris ateljé, om utfärderna, om festen och glädjen som stod kring henne. Siri, Ninnan Santesson och Naima Wifstrand var en trio som ofta var på mötena och spred ljus och glans över tillvaron. Nu är de borta alla och tomrummet är stort. Siri var aktiv så länge hon förmådde och alltid lika stimulerande och inspirerande var hon drog fram. — Vi tackar dig, Siri.

E. P.

När det talas om kvinnorörelsen är det nästan alltid den borgerliga kvinnorörelsen man syftar på — proletärkvinnorna kommer oftast i bakgrunden. Margit Palmaer tecknar här de båda kvinnorörelsernas utveckling i Sverige från mitten av 1800-talet fram till rösträttens genomförande. Det är historia som alla vi som idag deltar i kvinnokampen borde ha klar för oss. En extra tankeställare kan det vara ett valår som i år — till vad har vi använt den rösträtt som förvärvades efter så lång strid?

Kvinnovägar till rösträtten

Som rubrik på den här artikeln hade jag först satt *Kvinnornas väg till rösträtten*. Men strängt taget var detta fel: till kvinnorösträtten ledde ingalunda bara en väg utan flera och inte alltid sammanföll de.

I den officiella historieskrivningen — inte minst från kvinnligt håll eftersom männen i regel är måttligt intresserade av ämnet — var vägen dock bara en, även om den fick små tillflöden från olika håll. Det var den rörelse för kvinnans frigörelse, som startade med Fredrika Bremers Hertha 1855 och som sedan etapp efter etapp segade sig fram till den kvinnliga rösträttens genomförande 1921. Mera sällan nämns det att denna rörelse hade många förebådande svalor — bland dem diktare som Thorild, Almquist och hundra år tidigare Hedvig Charlotta Nordenflycht med sin käcka *Fruentimrets Försvär*. Särskilt Almquist, som i sin novell *Det går an* gick vida längre än Fredrika någonsin vågat drömma om, borde om någon ha kallats den svenska kvinnorörelsens fader.

Istället utnämndes Fredrika till den svenska kvinnorörelsens mo-

der och gav upphov till en lång rad legitima arvtagare i form av tidskrifter, föreningar, förbund och utbildningsanstalter. Fredrika Bremer var visserligen en smula kontroversiell — ibland — men inte värre än att "det gode Selskab" kunde trycka henne till sitt hjärta och troget forsa vidare i hennes spår.

Vad Fredrika och hennes sympatiser och efterföljare, bland dem också män som Lars Hierta och andra liberaler, kämpade för var framför allt kvinnornas rätt till utbildning och arbete samt myndighet, längre fram också rösträtt. Allt detta ansågs kunna ske inom det bestående om än reformerade samhällets ram, och det gjorde det ju för övrigt också. Att i grunden omgestalta samhället var det ingen utom Almqvist och några till som tänkte på. Men så blev de också bojkotade och förföljda!

Och framsteg gjordes. Kvinnorna började sippra in på olika arbetsområden och utbildningsanstalter öppnades för dem. Detta sammanhänge med att antalet oförsörjda medelklassflickor växte allt eftersom industrin övertog alltfler av de uppgifter som förr tillkom hemmen. Det blev också allt svårare för dem att finna äkta män. Arbetslösheten bland medelklassmännen var stor främst bland akademiker och man kunde inte ta ansvaret att försörja en familj. De ogifta kvinnorna blev en börda för slakten. Samtidigt växte behovet av billig arbetskraft inom nya grenar som järnvägar, telegraf, det omdanade postväsendet, affärsvärlden och framför allt skolväsendet. Naturligtvis var det aldrig tal om annat än lägre tjänster. För proletärkvinnorna hade detta aldrig varit något problem — för deras billiga arbetskraft hade fabriksportarna länge stått vidöppna. Och de hade väl också känslan av att denna kvinnokamp inte var deras. Eller för att citera Bebel:

"Antar man, att den borgerliga kvinnorörelsen förverkligade alla sina fordringar på likställighet med männen, så hade därmed var-

ken det slaveri, som det nutida äktenskapet är för otaliga kvinnor, eller prostitutionen eller det stora flertalet hustrurs ekonomiska beroende av sina herrar män upphävts. För kvinnorna i allmänhet är det likgiltigt, om några tusen av deras medsystrar, som höra till samhällets lyckligare lottade klasser, få intränga de högre lärdomsgrenarna, i läkarkallet eller på ämbetsmannabanan. Härigenom ändras intet i kvinnans ställning, tagen i dess helhet."

Det är detta "inträngande", inom arbetsliv och högre utbildning — den första studentskan, den första kvinnliga läkarn och professorn osv — som kommit att betraktas som den egentliga svenska kvinnorörelsen. Men därutöver finns ju så mycket mera, som egentligen aldrig dragits fram i rampljuset utan fått stanna i scensens mörka bakgrund.

För att inte behöva tynga denna artikel med alltför många sak-

uppgifter har några av de viktigaste etapperna här samlats för sig i en särskild ruta. Dessa uppgifter är hämtade ur den så säga officiella kvinnohistorieskrivningen, antingen det nu är Nordisk Familjebok eller Lydia Wahlströms *Den svenska kvinnorörelsen* eller annat. Typiskt är att de händelser som apostroferas är kvinnans rätt att avlägga olika högre examina. Typiskt är också att den första och äldsta kvinnoföreningen som bildades (1873 i Stockholm) var Föreningen för gift kvinnas äganderätt.

Allt detta kunde knappast entusiasmera arbetarkvinnorna som hade andra och betydligt mera påträngande problem att kämpa med.

Intresset för samhällsfrågor hos kvinnorna — med Fredrika Bremer i spetsen — var till att börja med rent filantropiskt inriktat. Aktioner för "de sämre lottade klassernas" barn och mödrar, även

Teckningarna på detta uppslag är från den norska tidningen *Krydsen* nr 31/1885. De finns med i boken *"Kvinner og klassekamp"*, som också recenserar på sid. 29.

Data ur kvinnorörelsens historia

- 1846. 1864 (för gifta kvinnor) Näringsfrihetsförordningen.
- 1855. *Hertha* av Fredrika Bremer utkom
- 1858. Ogift kvinna blir myndig vid 25 år.
- 1859. *Tidskrift för Hemmet*, uppgick 1886 i *Dagny*.
- 1859. Seminarium för folkskolelärarinnor.
- 1860-talet. Nya yrken öppnas inom de då nya järnvägarna, telegraf, posten osv.
- 1861. Högre lärarinnesseminariet inrättas.
- 1870. Studentexamen.
- 1873. Akademiska examina.
- 1874. Rättighet att förfoga över förtjänsten på eget arbete.
- 1884. Fredrika Bremerförbundet bildas.
- 1888. Kvinnliga Arbetarförbundet i Malmö bildas.
- 1888. Internationella Kvinnorådet bildas. Mot slutet av 1800-talet övergår kvinnorörelsen från enbart ekonomiska och utbildningskrav till juridiska (äktenskapet) och politiska (rösträtten).
- 1892. Stockholms Allmänna Kvinnoklubb bildas, snart åtföljd av flera klubbar.
- 1895. Strejk vid Stockholms vaddfabrik. En del kvinnor avskedas.
- 1902. Carl Lindhagen motionerar i riksdagen om kvinnlig rösträtt.
- 1902. FKPR, Föreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt, bildas. Lokalföreningar bildas, först i Lund och Helsingborg, snart över hela landet.
- 1903. LKPR, Landsföreningen för Kvinnans Politiska Rösträtt bildas. Från 1907 uppdelas landet i länsförbund.
- 1905, 1907, 1909 deputationer och uppvaktningar för rösträtten.
- 1909—1911 avslogs motioner om rösträtten.
- 1911. Rösträttskongress i Stockholm med 1.200 deltagare.
- 1912. Den socialdemokratiska riksdagsgruppen motionerar om kvinnlig rösträtt.
- 1912. I Uppsala anordnar konservativa kvinnor med Anna Söderblom och Ida Norrby i spetsen möten *mot* rösträtten. I Finland hade kvinnorna fått rösträtt 1906, i Norge 1907, i Danmark 1916.
- 1912 och 1913 firades internationella kvinnodagen, den senare 8 mars.
- 1914. Bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor.
- 1917. Diskuterades kvinnlig värnplikt.
- 1918. Proposition om den kvinnliga rösträtten.
- 1921. Den 20 januari antogs den kvinnliga rösträtten av båda kamrarna.
- 1923. Startades tidskriften *Tidevarvet* och öppnades Kvinnliga Medborgarskolan Fogelstad av Frisinnade kvinnor som utvidgats till riksförbund 1921.
- 1931. SKV, Svenska Kvinnors Vänsterförbund, bildas på initiativ av samma grupp.

ogifta, var accepterade och gav upphov till många glada välgörenhetsfester och basarer, helst under kungligt beskydd. Överhuvudtaget var 1800-talet ett filantropins århundrade. Samvetena lugnades, välgörenheten gav gloria åt de välgörande — och alltid blev det något över åt de behövande.

Hertha

Så småningom utvecklades bland kvinnorna ett medvetande om att något var galet i det samhälle de levde i. Hos de liberala männen hade det funnits långt tidigare, och det var också de som till att börja med gick i bräsch i kampen för större frihet och självständighet bland kvinnorna. De hade också bättre kontakt med de internationella radikala strömningar som utlöst 1830 och 1848 års revolutionära rörelser på kontinenten. Men de svenska kvinnorna levde länge utanför vad som rörde sig i tiden — de hade aldrig någon Mary Wollstonecraft som hävdade kvinnans rättigheter och nedskrev "Iakttagelser om den förnedring, som av olika skäl drabbar kvinnan", (1792). Inte heller hade de någon motsvarighet till de kvinnor, de flesta av folket, som ofta med vapen i hand gick i spetsen för franska revolutionen, debatterade och bildade kvinnoklubbar samt stred för rösträtt åt kvinnor. Det var för övrigt en av dem, Olympe de Gouges, som fällde det berömda yttrandet att om kvinnorna hade rätt att bestiga schavotten borde de också ha rätt att bestiga tribunen. Hon gjorde också bägge delarna.

I Sverige besteg inga kvinnor schavotten för sina politiska åsikters skull, och det skulle dröja länge tills de besteg tribunen. Men till slut vaknade de. Man kan fastställa årtalet, 1855. Det var då Fredrika Bremer riskerade sin litterära berömmelse genom att ge ut *Hertha*, där hon slog ett slag för kvinnors rätt till utbildning och eget arbete. Man har numera svårt att förstå den uppståndelse romanen väckte, den både chockerade och entusiasmerade. Men framför

Bilden på motstående sida: Kvinnorna röstar 1909, Foto Wilse Norsk Folke-museum. Ur boken "Kvinner og klassekamp" (se även sid. 29).

allt var den ett ord i rätten tid och frigjorde många frusna kvinnodrömmar.

Hertha var en ung ogift kvinna, förtryckt av en tyrann till fader och med den stora drömmen att en gång leda en stor och lycklig flickskola — vilket hon till sist fick. Boken har ganska träffande kallats den svenska kvinnosakens Onkel Toms stuga och bakom dem låg Fredrikas upplevelser av strävandena i Englands och Amerikas kvinnovärldar och dessas kristliga liberalism.

Mycket står i boken, men det är också mycket som inte står. De gifta kvinnornas problem berörs inte — det dröjde länge innan man vågade snudda vid dem — och inte heller arbetarkvinnornas. För att nu inte tala om prostitutionen, som var tabu ända in på 1900-talet! Men just därför att Fredrika undvek de farligaste och mörkaste samhällsfrågorna — som Almquist aldrig skyggade för — kunde hon bli en ljusgestalt och ledarinna för generation efter generation av förtryckta unga medelklasskvinnor. Äntligen såg de möjligheter att från hemmets trånga värld komma ut i samhället och göra sina insatser!

För nu brakade det loss på allvar! Den ena utbildningsanstalten efter den andra, det ena yrket efter det andra öppnades för kvinnorna, valmöjligheterna blev allt flera. (Se rutan.)

Naturligtvis hade rörelsen inte bara framgångar — den väckte också kraftigt motstånd. Om Ibsen i *Et Dukkehjem* tagit sig an kvinnornas sak så attackerades den desto intensivare av Strindberg i *Giftas I och II*. Och Ellen Key väckte ramaskrin med sin *Missbrukad kvinnokraft*, där hon ville återföra kvinnorna till hemmen och deras traditionella livsuppgifter. I de stora andarnas kölvatten följde de många mindre, man var för eller emot kvinnomancipationen.

Omkring sekelskiftet, då redan mycket uppnått, samlade man sig alltmer kring kampen för kvinnorösträtt, ett led i striden kring den allmänna rösträtten. 1899 hade

Fredrika Bremerförbundet inlämnat en skrivelse till riksdagen om kvinnlig rösträtt och tre år senare motionerade Carl Lindhagen om samma sak. Och det var detta år, 1902, *Föreningen för kvinnans politiska rösträtt*, FKPR, bildades med dess alltfler förgreningar runt om i landet och allt större tillslutning.

För nu skulle det äntligen bli allvar av! Med röstsedel i handen hoppades kvinnorna kunna erövra det inflytande i samhället och dess utformning, som så länge varit dem förmenat.

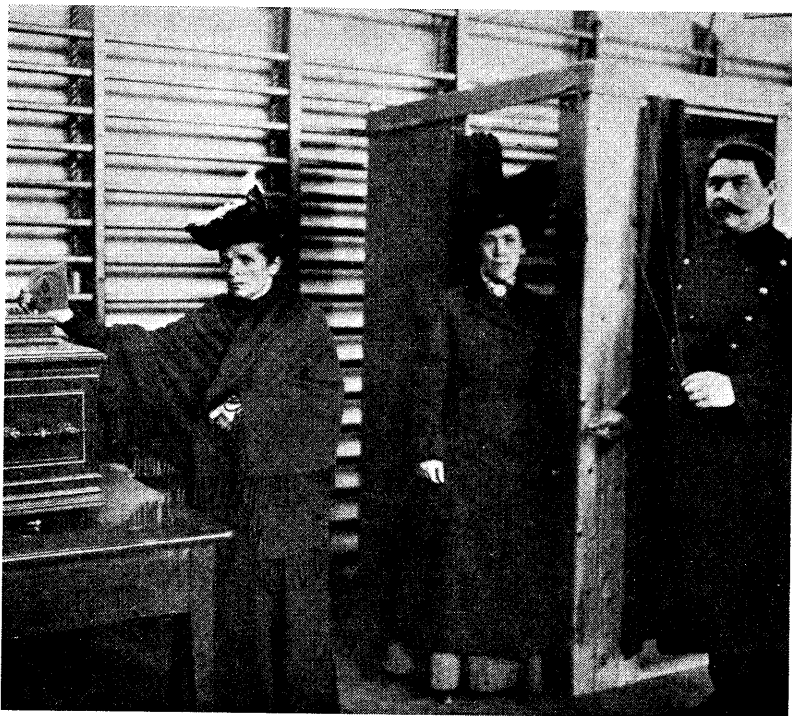
Och arbetarklassens kvinnor — var stod de?

Frågan är inte alldeles lättbesvarad, och den knappa litteratur som finns att tillgå gör det inte lättare. I motsats till de tal- och skrivkunniga frisinnade rösträttskvinnorna — vilka gärna tillskrev sig äran av kvinnorösträttens genomförande — har de socialistiska kvinnorna varit ganska fåordiga i ämnet. Hulda Flood har visserligen skrivit en utförlig historik om *Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Sverige* (1939, 1959) och i den av riksdagen beställda *Kvinnors Röst och Rätt*

(1969, till femtioårsjubileet) kan man finna ett och annat i Nancy Erikssons artikel samt i den märkligt nog osignerade artikeln *Kvinnorna och vänsterpartiet kommunisterna*. I böckerna om Kata Dalström, särskilt Fredrik Ströms (1930), kan man få veta en del om den mer militanta arbetarkvinnorörelsen. Men den som vill forska grundligare i ämnet får nog söka sig till gamla mötesprotokoll och artiklar i arbetarpressen, särskilt Morgonbris.

Vad som främst faller i ögonen är *den dubbla lojalitet*, som bundit och ibland kluvit proletärkvinnorna: lojaliteten med den framväxande arbetarrörelsen och lojaliteten med den framväxande kvinnorörelsen. Även inom andra samhällsskikt kände man givetvis av dubbla lojaliteter, men knappast så öppet och påfallande som här.

Anledningen torde ha varit splittringen inom arbetarleden, när det gällde kvinnofrågor. Branting var i det stora hela välvilligt inställd, medan Axel Danielsson — enligt Nancy Eriksson — "blev plump, när han skulle yttra sig om kvinnospörmål". De flesta torde ha ansett att kvinnorna bor-

de få rösträtt men helst inte förrän den allmänna rösträtt man stred för var genomförd. Den reformen skulles ju ytterligare försvåras om man också drog in kvinnorösträtten ansåg många.

Frågan om särskilda kvinnoorganisationer hörde också liksom än i dag till de omstridda. Men i juni 1892 kunde man i alla fall läsa en annons i Social-Demokraten, där det bland annat hette:

”Proletärkvinnor Ohoj!

Alla Stockholms proletärkvinnor, såväl gifta som ogifta, inbjudes härmed till möte i afton klockan halv nio — för bildandet av en allmän kvinnoklubb. Infinnen Eder i massa!

Genom en stark kvinnoorganisation blir faran stor för våra förtryckare och bördan lätt för oss själva.”

På mötet påtalades hur man slog bort kvinnornas anspråk med talet om att ingen kvinnofråga existerade, blott en social fråga, samt krävdes rösträtt. Ett annat krav uttrycktes så här:

”Får kvinnorna politiskt likaberättigande, så ändrar detta ingenting på de politiska maktförhållandena. Den proletära kvinnan uppgår i proletariatets läger, den borgerliga i bourgeoisins. Vi får inte låta lura oss av de socialistiska ansatserna i den borgerliga kvinnorörelsen, som uppträder endast så länge som de borgerliga kvinnorna känner sig undertryckta.”

(Ur Clara Zetkin: Tal på tyska socialdemokratiska partidagen i Gotha 16 oktober 1896)

”Må vi sluta oss till männen i frigörelsekampen och må vi uppbåda att ta mindre lön än männen för samma slag av arbete.” (Ja, hur har det gått med den saken efter snart hundra år?)

Det stora diskussionsämnet var emellertid om en särskild kvinnoklubb borde bildas eller inte. Den kom till stånd och fick namnet Stockholms Allmänna kvinnoklubb. Först var den dock inte, i Skåne hade redan på åttiotalet funnits ett par arbeterskesammanslutningar, däremot blev den initiativtagare till kvinnosamarbetet och därmed också själva grogrunden till den socialdemokratiska kvinnorörelsen. Allt flera medlemmar strömmade till, nya klubbar bildades, man debatterade och anordnade fester för att stärka kassan samt demonstrerade första maj på Gärdet. Vid partikongressen började man få sända ombud, ett av dem var 1897 Kata Dalström, som några år tidigare lämnat den borgerliga kvinnorörelsen och anslutit sig till Arbetarpartiet. Sina första sju år inom rörelsen ägnade Kata åt att upplysa och organisera arbeterskorna samt åt att värva kvinnorna för socialismen — hon blev också medlem i distriktsstyrelsen. Senare övergick hon mer och mer till arbetet inom partiet och som agitator bland arbetarna. Någon manshatare var hon aldrig — i motsats till vissa andra ledande arbetarkvinnor utan såg alltid arbetarrörelsen som en helhet, ända tills hon vid partisplittningen 1917 lämnade socialdemokraterna och övergick till det nybildade kommunistiska partiet. Och någon efterträdare med samma kraft och glöd som Kata fick aldrig den proletära kvinnorörelsen, tyvärr.

Under åren kring sekelskiftet kom kampen för rösträtten, kvinnornas likaväl som den allmänna, allt mera i förgrunden. Men arbetarkvinnorna var skeptiska mot de borgerliga kvinnosakskämparna — de hade alltför bittra erfarenheter av hur dessa senare brukade rygga tillbaka, när socialismen kom på tal. Och på de socialdemokratiska kvinnokonferenserna 1907

och 1908 fastslogs att ”då den borgerliga rösträttsrörelsen står oklar i de frågor, som närmast beröra arbetarkvinnorna” skulle man arbeta inom de egna organisationerna. Den som så önskade hade dock rätt att gå in i rösträttsföreningarna, och det var det också många som gjorde.

Redan 1902 hade Carl Lindhagen motionerat om kvinnlig rösträtt och 1912 gjorde hela den socialdemokratiska riksdagsgruppen detsamma. Den antogs i andra kammaren men föll i första, något som visserligen gjorde kvinnorna besvikna men också fick dem att fortsätta striden ”utan rast eller ro”.

Både 1912 och 1913 firades den internationella socialistiska kvinnodagen, vilken formades till en manifestation för rösträtten och senare åtföljdes av stora möten med samma krav. Och i den stora namninsamling som Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt anordnade och som samlade över 350.000 röster deltog arbetarkvinnorna med liv och lust, med upprop och artiklar. Den överlämnades till riksdagen 1914 — samma år som första världskriget utbröt och kom att överskugga allt annat, icke minst kvinnorösträtten.

Och när denna till sist kom och genomfördes — 1921 — under påverkan av de stora händelserna ute i världen — var det snarare i resignationens och trötthetens tecken än i segerjublets.

Och vad hände sedan med kvinnorna?

”Nu kunde de börja göra historia”, konstaterar Elin Wägnér i *Väckarklocka*, men tillägger strax:

”Det första de gjorde var att upplösa den sammanhållning med vars hjälp de kunnat göra historia.”

Sammanhållningens, dvs rösträttsföreningarnas, upplösning skedde efter en kort men intensiv debatt och argumentet gick ut på att nu var samarbete med männen omkring samhällsfrågorna det enda naturliga.

Elin Wägner foresätter:

"Den sammanhållning som existerat hade kostat många en hel del offer. Ingen av dem som varit med om den hade undgått att lida för den i sina hem, bland sin släkt, inför den man eller de män vars missnöje de fann svårt att bära. De flesta bara längtade att få upplösa sammanhållningen med dess tröttsamma slitningar och börja samarbetet med männen som stod i så förklarar ljus."

Endast fem kvinnor kom in i riksdagen vid valen 1921, bland dem Kerstin Hesselgren, Elisabeth Tamm och två socialdemokrater.

Men huvudparten av de politiskt intresserade kvinnorna kom nu att verka inom sina respektive partier, framför allt inom deras kvinnoförbund. Dessa kom att bli en sorts politikens B-lag som lämpligen sysslade med kvinnofrågor.

Lojaliteten med den egna klassen, den egna samhällsgruppen hade till sist segrat över kvinno-lojaliteten.

Det fanns dock ett annat slags kvinnoorganisationer som kanaliserade kvinnointressen för samhällsfrågor. Dit hörde det alltjämt

livaktiga Fredrika Bremerförbundet, Husmodersförbundet och de på 30-talet efter amerikanskt mönster bildade Yrkeskvinnoklubbarna, samtliga enligt sitt program opolitiska. Här kunde man utan att nedvärderas syssla med de frågor som speciellt intresserade kvinnor, t ex att försöka uppnå likställighet med männen, framför allt de privilegierade männen. Mycket talades här om manssamhället, mindre om klassamhället.

Men det fanns en liten grupp som inte lät sig nöja. Den bestod av frisinnade kvinnor som nu efter många års positivt samarbete med de frisinnade männen väntat sig ett större inflytande på rikets affärer. Så blev nu inte fallet, bland annat beroende på splittningen i förbudsfrågan och på att valen gick de frisinnade emot. De försökte sig då på en egen politik för att "skapa något av en kvinnlig samhällssyn" och startade 1923 det av partiet obundna Frisinnade kvinnors riksförbund och uppträdde vid nästa val med en egen kvinnolista. För att verka för sina idéer utgav de tidskriften Tidevarvet samt öppnade Kvinnliga medborgarskolan Fogelstad, bägge delarna 1923.

Och 1931 omvandlades riksförbundet till Svenska Kvinnors Vänsterförbund, SKV, som avsåg att samla alla vänsterorienterade kvinnor. Ordförande blev Kerstin Hesselgren och bland medlemmarna märktes de båda läkarna Ada Nilsson och Andrea Andréén. Många föll så småningom av då SKV:s kurs efter kriget blev mer och mer vänsterbetonad och man anslöt sig till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund. Men aldrig Andrea, som också i många år blev SKV:s ordförande.

Härmed må dessa korta glimtar av kvinnornas snåriga vägar till rösträtten — ett ämne som skulle fordra avhandlingar — avslutas. Kvar står som en röd tråd den fortlöpande erfarenheten att för kvinnorna gäller det att avväga lojaliteten med de speciella kvinnointressena mot lojaliteten med det egna partiet. Detta problem tycks lika aktuellt bland dagens unga radikala kvinnorörelser som när de första kvinnorörelserna kom i gång för snart 100 år sen.

Först i ett klasslöst socialistiskt samhälle kan de båda lojaliteterna smälta samman till en.

Daghem i Tjeckoslovakien

Den här bilden är från ett barn-daghem i Prag. Evy Andrén och Eva Palmaer hälsade på där vid ett besök i Tjeckoslovakien i somras. På en befolkning med 14 milj. invånare finns 76.000 daghemsplatser för barn mellan 0 och 3 år. Det är inte tillräckligt, men kvalitén är hög. Stor personal, individuell vård, mycket pedagogisk forskning. — 46 procent av alla yrkesarbetande är kvinnor, så behovet av barnstugor är stort.

E. P.

EG/EEC — ett hot mot kvinnorna

Från förlovning till äktenskap

Varning för brudmäklare...

Smutsiga affärer pågår...

Sveriges regering och riksdag har förlovat bort oss svenska kvinnor med de mäktiga penningpaschorna i Europas herrklubb — utan att vi har fått veta något om det och vilka följder det kan få.

Utvecklingen tyder på att EG...

Isolering i avfolkade orter med barnen. Inga arbeten finns. Dålig social service. Mannen är försörjare. Förortsisolering, höga levnadskostnader, ingen barntillsyn.

Europeiska Gentlemän, EG, köper oss billigt till sitt harem. En hemlig kommitté har tillsatts som ska förhandla om en eventuellt fastare förbindelse med EG. Den förhandlar om priset på oss och vi kommer att få betala dyrt med vårt arbete och våra kroppar. Vi måste lyda order från den.

Särskilda kvinnojobb med låg lön. Otrygg anställning. Hårda villkor. Stor risk för avsked vid omorganisering av produktionen.

Vad är EG?

EEC — Europeiska Ekonomiska Gemenskapen.

EG — Europeiska Gemenskaperna (EEC+CECA+Euratom)

För ett tiotal år sedan lades grunden till EEC. Målet var att skapa en politisk union — Europas Förenade Stater. Företagschefer, finansmän, statsmän, aktieägare, teknokrater, militärer och statsplanerare i Europa förbereder nu detta mål.

Deras arbete går ut på att underlätta för de stora bolagen att skapa vinster i snabbare takt. Därför har de sinsemellan kommit överens om en rad s. k. "friheter": 1. Fri kapitalrörelse. 2. Fri etableringsrätt. 3. Fri arbetsmarknad. 4. Fri varumarknad.

I EG samlas mer och mer kapital till några få banker och bolag i Västtyskland och Frankrike. Industrierna placeras ofta runt de stora städerna i Europa. I stället avfolkas andra distrikt. Motsättningen mellan stad och landsbygd förstärks, liksom klassmotsättningarna och segregationen mellan könen.

Kvinnor och män lever alltmer åtskilda från varandra. Kvinnans kropp utnyttjas som vara. Ökad prostitution i städerna.

Vad kan vi sätta emot?

Mormödrar, systrar, fastrar, farmödrar, döttrar, mosttrar, svägerskor, systerdöttrar, väninnor — skapa en aktiv kvinnokultur, kom med i kampen mot EG!

Påverkas vi i Sverige av EG?

Vi som bor och arbetar i Sverige kommer att påverkas av utvecklingen inom EG. Vi har redan ett arbetsmarknadssystem, utbildningssystem, trafiksystem m. m. som är anpassat till EG.

Industrins ledande män har starka intressen av att Sverige bli full medlem av EG.

Det finns inget som tyder på att den utveckling som pågår i Sverige kommer att ändras.

Vad kan vi i Sverige göra mot denna utveckling?

Vi kan avslöja sanningen om EG!

Vi kan göra mycket emot EG. Vi kan skaffa fram fakta om vad EG innebär för oss kvinnor.

Vi kan avslöja myterna som sprids av EG:s vänner, t. ex. att EG skulle skapa flera jobb och bättre service åt kvinnorna. Vi kan avslöja hur Sveriges kvinnor ska utnyttjas som arbetskraft och konsument, hur för kvinnorna viktiga industrier ska förflyttas från Sverige.

Vi kan granska EG på alla

punkter där våra intressen måste bevakas. Sanningen om EG är viktig att sprida till alla.

Vi måste skapa en aktiv kvinnokultur

Framför allt måste vi ta fram all vår egen styrka och kraft för att stödja varandra. Vi måste framåt!

En stark kvinnorörelse och en livfull och aktiv kvinnokultur är vårt bästa vapen mot EG. Vi måste plocka fram vårt inneboende självförtroende, alla våra idéer och drömmar.

Vi måste fotografera, väva, stikka, virka, brodera, skriva sånger, rita, måla, filma, sjunga och spela.

Tillsammans med stencilerna, böckerna, demonstrationerna, flygbladen, aktionerna och tidningarna skapar kvinnokulturen en mäktig kvinnorörelse!

Broschyren "Kvinnor mot EG" går att få tag i hos SKV, Box 3021, 161 03 Bromma, Grupp 8, Beckbrännarbacken 3, 116 36 Stockholm, Nej till EEC-förbundet, Box 9018, 102 71 Stockholm, hos Kvinnor mot EG och hos alla bokcaféer.

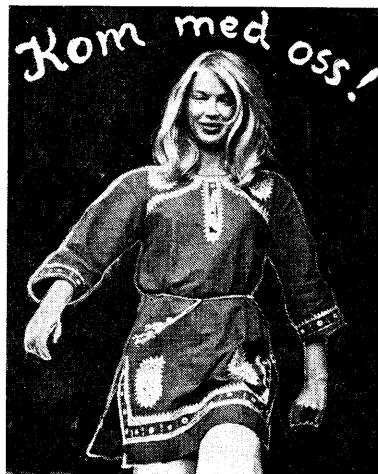
KVINNOR MOT EG

Vi som har startat "Kvinnor mot EG" är enskilda kvinnor och kvinnor anslutna till bl. a. SKV och Grupp 8. Det som förenar oss är vår kamp för bättre livsvillkor för kvinnorna.

Vi är djupt oroadade över det frihandelsavtal som regering och riksdag har skrivit på.

Vi tror att en svensk anpassning till EG skulle hota den relativt starka ställning som vi kvinnor ändå har tillkämpat oss.

EG innebär en förstärkning av de missförhållanden som nu existerar. Vi kommer att få ökade svårigheter att bekämpa dessa missförhållanden och få igenom våra krav. Därför måste vi kämpa mot denna utveckling.

Kvinnor mot EG har under våren granskat EG utifrån kvinnornas synpunkter och samlat en del av den informationen i en broschyr. Vi har gjort en sångkavalkad i samband med filmvisning för möten om EG.

Vi planerar studiekvällar kring ett lättfattligt material om EG. Vi vill att så många kvinnor som möjligt sätter sig in i EEC-frågan.

Vi måste bli väldigt många som arbetar tillsammans för att sätta makt bakom våra krav och för att förhindra en svensk anpassning till EG.

VI BEHOVER DIG I DETTA ARBETE.

Kontakta: Kvinnor mot EG, c/o Nyström, Agnes Lagerstedts-gatan 12, Hägersten.

Runtomkring oss har vi yrkesbeteckningar och yrkesroller. Men bakom yrkena döljer sig människor, vars attityder och värderingar påverkar yrkenas innehåll och verkan. Mest gäller det naturligtvis yrken där man direkt har med människor att göra. Katja Waldén har intervjuat Rolf Ström, socialarbetare (även om han själv inte vill kallas så) hur han ser på sitt jobb.

Hur ser du på jobbet?

Förändra samhället — vete fan om det går

Rolf Ström är 40 år, stockholmare och södergrabb. Hans far var urmakare på Söder, vid Medborgarplatsen och Rolf övertog firman. Men när han hållit på i 17 år ledsnade han på "tjätiga kärningar" och ville göra något annat. En tid arbetade han på en bevakningsfirma och tyckte det var skönt att slippa vara egen företagare, — få reglerad fritid, semester.

Högalidsgubbarna hade han träffat redan som liten grabb och därför låg det nära till hands för honom att gå upp till härbärgesverksamheten och höra om det fanns något jobb. 1966 började han på Södra Nämndhuset och har sedan jobbat bl. a. som vaktmästare, biträdande föreståndare, kokerska, vårdare, tillsyningsman på gamla Högalid och Skarpnäck. Sedan den 23 december 1969 är han vårdare på Alltinget, numera Klubben. Han berättar själv:

— Då ställdes jag inför något nytt. Narkomanerna. Jag var

främmande för det. Jag hade trivts med gubbarna. De är likasom ärligare. Man erkände att man hade det dåligt. Och sen var det litet rakare linjer.

Man skulle t. ex. visa upp stämplat A-kort, intyg från Centraldispensären, certifikat på att man var avlusad. Men 1968 (efter "konstfacksjulen" bl. a.) försvann allt detta. Då vart det slapppt. Jag tror det var ett olyckligt skeende. Då började gubbarna spela ut personal mot personal.

— Vad var skälet till att du gick över till att bli socialarbetare?

— Socialarbetare vill jag inte gärna kallas. Men jag tyckte det skulle bli bättre. Jag ville ha litet spikad fritid, semester som andra människor. I varje människa bor en liten egoist.

— Men så blev det ju inte? Jag har en känsla av att Du har jobbat mer än någonsin de sista fyra åren?

— Jo, på sätt och vis. Varan-

nan lördag och söndag och varanda jul, nyår och trettonhelg blev det när jag var på anvisningen.

Jag tog på mig kontorsjobb också. Egentligen blev det ju mer än tidigare, och rätt dåligt betalt i förhållande till riskerna: gulsot, tbc, löss. Men jag tycker det är kul att ha andra människor att prata med, lyssna till.

Vi kom nära varandra, gubbarna och jag, när jag jobbade med Skrubba-bussen. Man kände varanda en på Pilgården. Man kunde vara jättesur på varandra och sen blev man vänner igen. Det hände att de salade till en fruktkorg till julen.

Hårda och mjuka falangen

— Hur är jobbet på Alltinget, numera Klubben?

— Vi brukar skoja om att det är hårda och mjuka falangen, eller hökar och duvor, brukar jag säga.

— Och hur är styrkefördelningen?

— Ja, en 75 procent hör nog till hårda falangen. Av 34 som jobbar här nu.

— Och vad utmärker hårda falangen?

— Vi vill ha ordning och reda. Vi tycker att man ska komma i tid till jobbet och sköta det. Ringa sig sjuk när man är sjuk, hålla tider. Vi har kommit överens om att några som bor i Åkersberga får komma en kvart senare, men annars är vi punktliga.

DDR-KULTURCENTRUM

en institution för Sällskapet DDR-Nordeuropa

informerar om allt som rör DDR

Föredrag — utställningar — filmvisningar — bibliotek — diskotek
filmer — dia- och fotoserier — språkkurser

111 21 — Mäster Samuelsgatan 71 — Tel. 21 29 58

— Och mjuka falangen?

— De satte i system att komma halv 8, 8, när vi börjar 7. Och så gick de och bytte kl. 15 för att gå hem. Sa att de inte tagit lunch. Dom ville helst sitta och prata, ville aldrig rycka in på obehagliga grejor, som när det vart slagsmål, eller när det gällde tvättning av gubbarna eller avlusning.

Vi inom "hårda falangen" tänker och handlar likadant. Ett väl sammansvetsat team. Och vi rycker in, vid sjukdom, epilepsianfall och sånt.

Men "mjuka falangen" går emot majoriteten, de opponerar sig hela tiden. Som när Torget var öppet. Då vill dom visa Bergman-filmer eller teater av teatergrupper. Jag tycker gubbarna — eller gästerna som vi säger — ska få se Åsa-Nisse eftersom de vill se Åsa-Nisse.

Eller när jag sitter och spelar whist med gästerna. Det ses inte med blida ögon. Man är påpasslig för att hitta anmärkningar.

— Vilka "man"?

— En två tre stycken som saboterar jobbet. En annan historia. När grabben i porten som har kort stubin lappade till en kille. Han rusade in och snackade om misshandel. Men en av de där mjuka killarna smet bort från allihop. Och sen ballrade han för chefen om det. Och de mjuka säger nej när vi säger ja och tvärtom.

— Men du måste ju ha vissa idéer som du utgår från när du jobbar med gubbarna?

Viktigt är att behandla alla lika, inte ha några favoriter. Man ska va sån som man vill att man ska vara mot varandra. Den som vill ha hjälp ska få hjälp.

Vi ställer villkor också: fast vi inte har rätt att göra det gör vi det ändå och får rätt. När gubbarna kommer och tackar oss efteråt. De ska duscha och raka sig.

Men jag önskar att vi hade litet fastare att gå efter. Renlighet. Det skulle vara renare här. Inte dofta T-sprit och spya jämt.

Det sätter sig i kläderna.

Sen tycker jag inte man får ta

Rolf Ström

ifrån dem gnistan helt. Vad gör man med en eld som håller på att slockna? För till mera eld. Så måste man göra. Inte ringa upp assistenten åt dom utan låta dem göra det själva. Aktivera dem...

— Hur går det, tycker du?

— Tja... Jag trivs inte direkt. Det är ju fel. Men det blir samma rutin dag ut och dag in. Det händer ingenting. Jag är väl konservativ på mitt sätt. Jag försöker slå mig in i deras (gubbarnas) gemenskap. Men de slår sig inte in i min. Man blir accepterad till en viss gräns.

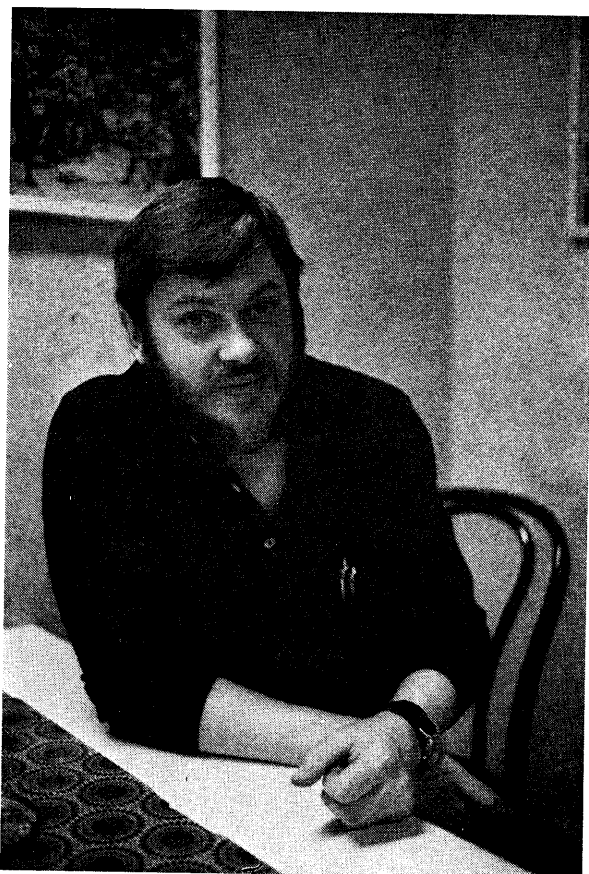
— Det har ju försökts nya metoder. Stormöten?

— Jo, då kommer det 17 stycken, av 40, och 10–12 från personalen. Det är samma gubbar som för fram samma saker.

— Vilka saker?

— T. ex. buss från Klubben. Fullständig socialbyrå här. 7 av 10 krav var gamla.

— Det måste ju betyda att de inte har blivit tillfredsställda.

Men hur tycker du det hela fungerar?

— Man får acceptera vad de vill ha för stunden och kan man uppnå det har man gjort mycket. Jag har t. ex. aldrig hållit i en kö men nu har jag lärt mig spela biljard.

Vi diskuterar hemskt mycket över schacket t. ex. Det kan stå en 10, 12 stycken och hänga omkring. De tänker i flaskan, kortspel och schack. Många är fina schackspelare.

Acceptera dem som gubbar

En del vill gärna skylta utåt och skriva sina namn. Många håller en viss kontakt med sina anhängare. Är stolta om något barn har klarat en tenta t. ex. Det håller de reda på.

Jag skäller på dem men det håller i alla fall. De får inte komma i beroendeställning. Fast en vacker dag smäller det nog. Här finns ju och har funnits så många motsättningar. Jag räknade ut att

på 448 dagar har vi haft 228 anställda.

Ska man jobba måste man tänka likadant. Men personalen kommer från olika håll. Många har slutat, de var inte omtyckta på högre nivå.

Till våra interners problem hör också att chefen är en nolla, som aldrig säger åt någon. Han tror mera på gästerna än på personalen.

De enda som gör någon egentlig nytta är basen och sjuksköterskan.

Jag tror inte man kan ändra på gubbarna och jag har inga försetser.

Det är få som klarar sig, men några inser: så här kan man inte leva.

Jag accepterar dem som gubbar. Det kan man inte göra något åt.

Och med gubbar menar jag från 30 år och uppåt.

**Barbro
Backberger m fl.**

KVINNOKAMP - KLASSKAMP

Finns det en särskild kvinnofråga? Och i så fall, hur skall kvinnokampen förenas med den fackliga och politiska kampen? Hur påverkar familjens utformning och samhällsplaneringen kvinnans möjligheter att delta i denna kamp? Finns det någon "valfrihet" för kvinnorna? Existerar det någon motsättning mellan hemmafruar och förvärvsarbetande kvinnor? Dessa och andra viktiga frågor tas upp i "Kvinnokamp — klasskamp" som också ger snabbbilder av svenska kvinnors vardag. Skriften ingår som nummer 11 i serien Aktuell Politik.

ARBETARKULTUR

Kungsgatan 84
112 27 Stockholm

Det är en annan sak med narkomanerna. Nu försöker man få dem motiverade för vård. Men man tar bara sådana som inte har varit nere i dyngan, för sina terapeutiska samhällen.

Alkoholisterna har det besvärligare. Det enda man kan göra är att ta in dem för vård eller klara dem tills de kommer in i en ny period.

— Man kan inte göra något åt gubbarna, säger Du. Ingenting alls?

— Man skulle försöka suga upp dem innan de kommit ned i botten.

Ställa lite mer krav på dem. Att de ska söka jobb, ta de jobb som erbjuds och tjäna en peng. Förresten såg man ju vad som hände när Alltinget stängde. Många av dem som gick här då har tagit jobb, när de inte hade nånstans att hänga.

Man kunde försöka ge dem ansvar också. Jag menar inte AMS-jobb i skogen utan såna saker som hemhjälpssamhet. Äldrvård. De kunde laga mat, sopa, städa. Såna jobb där de får ta ansvar.

— Har man gjort några försök på Klubben att få dem att "ta ansvar"?

— Vi gjorde ett försök men det rann ut i sanden.

— Har Du några egna idéer om vad man kunde göra?

— Det bästa man kunde göra vore att stänga Klubben och satsa pengarna på ett bättre boende för gubbarna. Man skulle göra en fördelning. De som sköter sig och är lugna skulle få vara på ett ställe. Det där är en idé jag har haft länge. Vi har diskuterat den bland personalen: att vi skulle skrota ned oss själva.

Alltíhop är en jädrans marig fråga

Man kan fundera på också, om alltíngtet/klubben är till för gästerna eller personalen. Många pratar för sin sjuka moster, d. v. s. de vill behålla sitt jobb. Det blir ett egendomligt spel mellan personal och gäster. Men vem ställer egent-

ligen upp och hjälper de här personerna? Bejerot vill ha tvång. Det finns andra hot också. Piller-raseriet. Koncentrationen till de stora städerna. Man skulle sprida ut det.

Skå-Gustaf menar att man ska börja tidigare. Alltíhop är en jädra marig fråga och jag är inte inne på att lösa den. Bara på att göra det bättre för stunden och minska de här siffrorna.

Men förändra samhället — vete fasen om det går.

Sen tycker jag inte man ska klagga på avdelningschefen för sociala avdelningen. Vi har fått väldigt mycket förståelse. Nu håller man på med en utvärdering av Alltinget.

Det finns en idé om att man ska göra Klubben till en social service: att det sociala, nykterhetsnämnden, barnavården, polisen ska ha en uttryckningsgrupp. Det är jag förespråkare för.

Jag hade en idé en gång. Jag gjorde ett frågeformulär med 100 styrda frågor. Men vet du vad dom svarade att de ville göra?

Jo, de ville bo i egen villa, ha välbetalda jobb, advokat helst.

En sak till: ska man jobba med sånt här ska man inte komma direkt från skolan. Man ska ha erfarenhet av sjukhusjobb, mentalvård eller så. De som kommer direkt från socialinstitutet har så många idéer. De kan gärna praktisera ett slag, inte ha så jäkla bråttom.

Jag hade själv en fin upplevelse när jag jobbade på Beckis.

Jag hamnade i ett gäng som var otroligt. Vilket samarbete — alla jobbade ihop, skötare, sjuksköterskor, läkare. Där funkade det verkligen.

— Skulle du välja om det här jobbet om du fick välja?

— Ja, men då skulle jag ha börjat tidigare, 62, 63. Då hade jag jobbat i tio år nu och kunde ha sökt mig från Stockholm, till mentalvården eller en alkoholistanstalt. Det finns många som är fina. Jag skulle gärna ha velat vara ute på landet.

Massorna måste ha ledningen över utbildningen. Lärare och elever bor och arbetar tillsammans. Teori och praktik varvas hela tiden. Att gå i skolan är en rättighet, ingen plikt. Karin Lentz berättar här om skolan i Kina efter kulturrevolutionen.

Skola i Kina

Utbildningsfrågan i Kina togs upp redan i de kommunistiska röda baserna på 30-talet. Man hade då att råda bot på seklers missförhållanden, då utbildningen var förbehållen det härskande skiktet. 90 procent av befolkningen var analfabeter. Endast 2 procent av kvinnorna var läs- och skrivkunniga. Erfarenheterna från de röda baserna låg till grund för utbildningssystemet i det 1949 befriade Kina.

Som i alla samhällen har skolan och utbildningen i Kina efter 1949 präglats av övrig utveckling. Stora centrala lärosäten av elitär karaktär blev följden av en utbyggnad av tung industri enligt sovjetisk modell. Endast 28 procent av studenterna kom från arbetare- och bondehem i slutet av 50-talet. Stora Språngets politik med bättre balans mellan tung och lätt industri och jordbruk och då böndernas erfarenhet utmynnade i genomförandet av folkkommuner, som vilar på självförsörjningens princip i fråga om jordbruk, industri, skol- och kulturell verksamhet, förändrade utbildningssystemet. Nya normer för intagning till högskolor breddade utbildningen, för att tillgodose folkets krav. Studenterna tillämpade principen hälften studier—hälften arbete: tillsammans med bönderna satte de upp små verkstäder och industri på landsbygden.

Men man kunde inte övertyga alla om att detta var en lyckad utveckling. Fram till kulturrevolutionen, 1966, fördes nu kampen i hela samhället mellan de 2 linjerna, den socialistiska och den kapitalistiska linjen, mellan teori och praktik, mellan "röd" och expert. Vid ett besök i Kina 1972

träffade vi många som hade deltagit i den kampen; lärare som berättade hur de hållit teoretiska föreläsningar i ett tomrum och hur de fortsatt sin forskning för att göra karriär, skilda från studenterna och oförstående inför kravet på sammanhang mellan utbildningsteori och praktik. "Vi frågade oss inte för vem vi studerade, vem utbildningen skall tjäna", var det många som sade. En ökad intagning av arbetarklassens barn förhindrades, arbetare och bönder skulle inte vara betjänta av stora kunskaper. Denna utveckling hade kunnat skapa uppkomsten av ett expert- och byråkratvälde. — En expert behöver inte vara eller bli "röd, en "röd" ser till att bli expert. —

Kulturrevolutionen inleddes med att studenterna opponerade sig mot dessa förhållanden. Redan i diskussionerna vid universitet och högskolor deltog arbetare och bönder och de förde tillsammans med studenterna — rödgardisterna — ut diskussionen till fabriker, industrier, skolor och till landsbygden. 80 procent av Kinas befolkning bor på landsbygden. Utbildningen måste syfta till att ta itu med, avhjälpa och lösa aktuella problem där. Därför är det viktigt att massorna har ledningen över utbildningen.

De kinesiska lärare och andra vi träffade framhöll ofta att utbildningsfrågan kommer att diskuteras länge än, fortfarande finns det problem. Kulturrevolutionen medförde inte en skolreform på dekret uppifrån, utan man låter långvarig praktik småningom resultera i teori. Hittills har resultatet blivit att utbildningen kortats ned, fler arbetare- och bon-

destudenter har tagits in, teori har förenats med praktik och politiska studier bedrivs inte enbart separat utan ingår som en naturlig del i alla ämnen. Utbildningen är, som kineserna själva säger, till för att tjäna folket.

I ledningen för varje skola sitter en revolutionskommitté med representanter för lärare, elever och arbetare. Kommitténs arbete diskuteras på de regelbundna kritikmöten lärare och elever har, där de även tar upp kritik och diskussion av studier och varandra. Förkortningen av utbildningstiden hänger ihop med den reformering av undervisningens metod och innehåll man har genomfört. Innehållet i läroböckerna har avteoretiserats och lagts på en praktisk och politisk linje. Bristen på nya läroböcker har avhjälpits med att lärare, elever och arbetare tillsammans utarbetar material. Arbetarna deltar i undervisningen som lärare i t. ex. politik, jordbrukskunskap, bevattningsteknik men även i den verkstad som varje skola har. Eleverna arbetar där 1 till 2 månader varje läsår. De tillverkar t. ex. skolmöbler till den egna skolan. En månad per läsår arbetar de med jordbruk.

Problemen med stora klasser och lärarbrist har man sökt lösa med att elever undervisar elever, under lektionstid och vid läxläsning. Vid universitet tillbringar lärare och elever en tvåveckors tid tillsammans och bedriver politiska studier och diskuterar studiematerial och uppläggning. Först därefter börjar det egentliga ämnesstudiet. Under de veckorna lär de känna varandra, vilket undanröjer eventuella svårigheter med 40—50 elever i en klass. Lärare och elever bor tillsammans vid universitetet, driver eget jordbruk eller någon verkstad tillsammans.

Med tanke på Kinas historia förstår man att kineserna reagerade inför våra frågor om skolplikt och obligatorium. Det är äntligen en rättighet för alla i Kina att gå 5 år i grundskola och 4 år i mellanskola. Ingen fortsätter därefter direkt med studier vid hög-

"Någon gång träffar vi fria kvinnor som kan få oss att se klart vad vi kan göra av våra liv. Det är viktigt att föra vidare nya bilder till kvinnor." Så skriver Suzanne Osten i den här intervjun med Flora Lauten, en gång Miss Cuba 1960, nu aktiv skådespelerska och regissör. Vi kan inte bara reagera mot en felaktig kvinnoroll, vi måste ha nya förebilder att identifiera oss med. Vi hoppas att den här intervjun ska följas av flera, som berättar om möten med "alternativa kvinnor".

I går var kvinnan bara objekt...

När jag reser frågar jag alltid om kvinnornas och barnens situation, och om hur teatern ser ut i samhället. Genom att fråga efter dessa olika företeelser får jag en bild av ett bestämt samhällssystem — innehåll och begränsningar. Jag letar efter nya fria kvinnor, som kan visa på sina liv och säga "frigörelsekampen har skapat egenvärde hos kvinnan, och nu har vi grunden lagd till mänsklig frigörelse..."

Jag letar efter de barn som alla vill ha och som har plats överallt. Jag letar efter nya uttryck i kulturen, t. ex. en teater som beskriver verkligheten så att upplevelsen blir ett verktyg för förändring.

Det några av oss kallar kultur, teater, konst, kommunikation har alltid — för många andra — befunnit sig långt bort i en avlägsen stor stad. Den stora stadens estetiska diskussioner har inte ens som viskningar trängt fram till de avlägsna byarna.

☆

I detta bergiga landskap i Escam-

bray, som vi besöker efter en månads solidaritetsarbete med husbygge i närheten av Havanna, har småjordbrukarna alltid levt i misär och isolering. Utspridda långt ifrån varandra har bönderna arbetat för att överleva.

Revolutionen gjorde slut på underutvecklingen, och idag pågår en övertalning av befolkningen att låta sig inlemmas i den statliga jordbruksplanen och flytta till nya städer och byar för att arbeta gemensamt. Det är en långsam övertalning ty seklers missbruk av människor visar att vi måste lära oss konsten att motivera, inte kommendera, människor till förändring.

Ännu under revolutionens första år var Havanna parasiten på den kultur som nu är hela folkets. Allting fanns i Havanna allting stannade i staden. Sedan fyra år har nu teatergruppen Teatro El Campesino, en uppsökande turnerande grupp, arbetat bland bergen som en länk mellan folket och myndigheterna, som ett uttryck för en ny kul-

turpolitik. Skådespelarna är där för att framlägga problem med den stora omflyttningen. De skall gestalta tvivel, för- och nackdelar och skall få publiken att sams emellan analysera problemen.

"Hit kommer dom och spelar. Vår teatergrupp. Dom kommer från stan. Men dom bor hos oss nu", säger den tioårige pojken som visar oss teatern. Här finns nu en nybyggd amfiteater, färskt murad, en hållplats på vägen för gruppen som spelar i ruiner, parker, lador. Staden vi strosar i är ny och vit. Små glesa låghus på en blåsig grön kulle. "Kom och se. Stan är er", säger man till oss.

☆

Kvinnorna och barnen som förut levde i grönskan på bergssluttningarna har följt männen till staden, till skolor och rinnande vatten, till en ny livsform. Kvinnornas kamp här har alltid förts tillsammans med männen mot svälten och förtrycket. Hur kommer hennes nya liv att se ut i de små lägenheterna?

Vi går in och tittar. Vi tittar

skolor, utan arbetar 2—3 år i produktionen. Arbetskamraterna avgör vem som skall studera vidare. Betygen är inte utslagsgivande utan inställningen till arbetet och beteendet mot arbetskamraterna, alltså vad kineserna menar med politisk medvetenhet. Betygen behöver inte uppfattas som hets mellan elever, de får betydelse

som kontroll för eleverna och som måttstock på lärarnas effektivitet.

Eleverna förbereds för prov med frågor utdelade i förväg, kurslitteratur får tas med vid provet. Eleverna uppmuntras till att analysera och lösa praktiska problem och till att forma egna idéer och omdömen.

Utöver ungdomsskolor och

vuxenundervisning finns det som resultat av kulturevolutionen, skolor vid industrier, som utbildar arbetartekniker och kaderskolor för lärare, läkare och tjänstemän, vars syfte är att motverka skillnaden mellan stad och land och mellan handens och andens arbetare.

på toaletter och spisar och tvätt-bråder på balkongen, vi tittar på TV-apparater och vi ser allt för första gången.

Kvinnorna vinkar från balkongerna.

I teatergruppen finns en kvinna som börjat samla material om de nya kvinnornas liv i Escambray, vi ber att få möta henne.

Mötet med skådespelerskan Flora Lauten, den sista miss Cuba 1960, ägde rum den 29/7 på Cuba 1972 i staden La Yaya, där vinden alltid blåser.

Flora, Miss Cuba 1960

I lägenheten sitter Flora med några kamrater och en unge i famnen.

"Vi håller på och målar husen vi byggt hela dagarna. Vi har dom snart klara. Jag är glad att ni kom, jag fick ledigt."

Vi byter adresser, snabba informationer om litteratur och den kvinnodiskussion om finns i dag på Cuba.

"Jag behöver allt material jag kan få. Vi har två rapport- och intervjuböcker; nej, Alexandra Kollontay känner jag inte till. Vi har inte den ideologiska debatten som ni har i Sverige. Vi har fortfarande skönhetstävlingar på Cuba. Det är klart att det är fel. I går var kvinnan bara objekt, i dag väljs hon också ut efter sin arbetsinsats. Allt det där med utseendet kommer att försvinna.

Vi kvinnor — jag menar även småbrukarhustrurna här — har nu fått självförtroende."

Flora slänger fram ett gulnat tidningsurklipp på golvet. "Titta. 1960 var jag den sista Miss Cuba som valdes. Titta på mej nu."

Vi jämför den svarthåriga pudringen i Hollywood-baddräkten med Flora idag. Vi ser in i ljusgrå ögon, och hon stryker sig över sitt strama svartblanka hår. Ja, yttre kännetecken finns, men de vita stänken från husbygget är också kännetecken.

"Nej, jag skäms inte över det. Jag har en traditionell medelklassuppföstran i en katolsk flickskola i Amerika. Jag var till och med engelsk lärarinna, och

jag skäms för att jag idag talar så illa."

I samband med revolutionen skakade Flora som så många andra av sig det koloniala beroendet, hon ville arbeta med Cubas egna problem. Det gällde att återfinna landets egna attityder hon valde teatern.

Skådespelerskan

"Jag kände snart att jag inte hade någonting att göra med de konventionella pjäsernas långa klänningar i Havanna. Det första steget tog jag genom att bryta upp från den borgerliga teatertraditionen. Det var alltid samma publik vi spelade för. Jag kände ju aldrig den där kontakten med publiken som de andra snackade om i gruppen. Jag kände bara att jag höll på med mej själv. Jag är så dålig, tänkte jag, jag kan ingenting, och jag höll på att bli galen av att inte nå ut, där jag låg och krälade på golvet. Jag kände mej inte användbar, så jag begav mej hit, till Escambray, till Sergio, som jag kände sen förut."

Sergio Corrieri är ledare för gruppen och en av Cubas ledande skådespelare.

"Vi gav oss hit på grund av traktens historia, traktens jungfrulighet, ja här fanns ingenting, här gick allt att göra.

Men allt vad vi hade i bagaget var våra importerade pjäser som inte fungerade här. Vi kunde inte bara komma som kulturturister från Havanna. Vi blev tvungna att stanna, bo och studera här. Det första året var ett helvete. Vi fick bo där det fanns plats, vi reste mellan byarna och delade levnadsvillkoren med bönderna. Vi vill vara helt självförsörjande, och vi vill att befolkningen skall kunna ställa krav på oss också. Vi tar inte ens rekvisitan från Havanna, vi använder allt från trakten i föreställningarna.

Vi avlönas efter tjänsteår och utbildning av nationella kulturrådet som avlönar alla konstnärer."

Uppbrottet. Barnen

"Många av oss i gruppen har

ju kvar sina familjer i Havanna. De är gifta och har barn. Vi har lagt upp arbetet så att de arbetar 48 dagar och har ledigt 10 dagar. Ja, det är mycket svårt. När jag ville bege mig hit hade jag ju ingen chans.

Jag var nyskild, en flicka på 7, en pojke på 3 och ingen familj i bakgrunden. Hur skulle jag kunna resa, tänkte jag.

Men jag kunde inte stanna kvar heller, jag var ju tvungen att bryta upp. Jag har skaffat mej en tillfällig lösning, en kvinna här i trakten hjälper mej. När vi fått vår by färdigbyggd skall gruppen tillsammans lösa barnproblemen. Men det blir bättre än när vi bodde i tält.

För att en kvinnas situation skall förändras måste man gå till rötterna. Det behövs en revolution. Idag har ju varje kvinna MÖJLIGHETEN... Vi kan kasta oss ut ur flygplan, vi kan göra truckar, vi kan jobba med affärer..., men vi har PROBLEMET MED BARNEN... Vi har ju barnen och vi kan ju inte ta livet av dem?"

Floras röst går upp i en komisk kurva och hon kramar ungen som

Flora Lauten som Miss Cuba 1960.

suttit i famnen och tittat på henne hela tiden.

"Vi talar ju alltid om barnpassningsproblem."

Flora skrattar.

"Revolutionen har byggt många platser åt barnen, men inte tillräckligt många... När vi kom hit tvingade barnen oss att se dem. Vi är för få i teatergruppen för att göra lika bra och noggranna studier i verkligheten som vi gör för de vuxna.

Men barnen har blivit helt förändrade sen vi kom hit. Vi är några, både män och kvinnor, som är intresserade speciellt av att arbeta med barn.

Jag brukar vara på biblioteket och läsa sagor, historia, poesi med dem, så pratar vi om vad som finns bakom bilderna. Det är

som om barnen har upptäckt ett helt universum i sig, de kan läsa, de vill läsa.

Männen

Vi måste få med oss männen, vi måste få männen att inse att om vi delar säng, hem och liv delar vi ansvaret för barnen. Hälften för mej, hälften för dej."

Kvinnorna kommer

"Kvinnorna här är mycket intresserade av oss kvinnor i teatergruppen. De kommer och frågar om allting, om barnen, om skilsmässor, om samlevnad. Vi kvinnor, ja det gäller ju alla klassers kvinnor på Cuba, har ju varit utsatta för samma spanska katolska uppfostran som påverkat oss så hårt och det manliga förtrycket — machismo — som förtryckt oss sexuellt. Det är inte kvinnorna som bryr sig om att jag är fränskild. Männen vill inte ha en begagnad kvinna. Men kvinnorna däremot lägger märke till varje förändring i relationerna. Va synd att ni inte är samman längre, ni var ett vackert par, kan en flicka få höra när hennes relation upphört.

I gruppen har vi talat om att undvika vissa moderna beteenden som det är svårt att förklara och det tar lång tid att komma underfund med för människorna här. Folket här, säger dom, är artister men de bygger med oss och arbetar med oss. Du kommer hem sent, du kommer till mej, du leker med barnen, och du hade en svår tid när du inte hade ett

eget hus, det är fantastiskt av dej, så behandlar de oss."

Kontakt

Flora tar fram nya tidningsurklipp och bilder och pekar ivrigt. På bilderna ser vi en kvinna med ett komiskt strålende uttryck och en skrattande publik.

"Här spelar jag Anna Lopez i vår första nya pjäs som hette Skyltfönstret. Här ser ni mej som mycket ung, här senare som gammal. Jag använder inte smink, ser ni det?"

Flora håller upp bilderna.

"Det — och att använda röst."

Rummet fylls av en djup basröst.

"Det lärde jag mej av experimentteatertiden, inget annat.

När jag spelade Anna Lopez, en kvinna härifrån, kände jag för första gången kontakt med publiken. Här är det så att här ser du att publiken ser vad du känner, och försöker få dem att känna. Vi är instrumenten för deras åsikter, och de börjar diskutera vad du visat, utifrån sin igenkänning, ja det är fantastiskt. Jag har aldrig i hela mitt liv, som politisk varelse eller som skådespelerska, känt att jag är mera skapande än nu."

När jag gluttar förstulet på Miss Cuba-bilden ser jag ingen likhet längre, objektet är ett subjekt framför mej. Flora rafsar i lådorna för att bevisa vad hon säger.

"Verkligheten är så rik så man måste börja skriva.

Ett intressant och glädjande faktum är att antalet kvinnor som prenumererar på

Ny Dag

(eller Arbetar-Tidningen)

ökar kraftigt. Vi hoppas att detta skall ge utslag vid valet den 16 september. För VPK!

Välkommen med Din prenumeration.

Ring 08/52 00 95 el. 031/12 76 07

Vi började med att intervjua folk. Vi gick från dörr till dörr. Skådespelaren blev antropolog och sociolog. Å, vi får så mycket material att vi måste skriva deras pjäser. Kvinnornas liv här har ju helt förändrats. När vi pratade med dem kom det så många bilder. Kvinnorna tycker ju inte om staden för att här finns kylskåp och TVapparater utan för att barnen skall slippa bli som de. Hoppet finns i barnen."

Flora plockar fram bandspelare och högar av band som ringlar upp sig. Vi får igång bandspelaren.

Pjäsen

"Anledningen till att jag började med den här pjäsen är ju att jag är kvinna. Men sedan jag började skriva förstod jag att jag inte bara formulerade ett 'kvinnoproblem' utan att jag försökte visa hela problemet med omflyttningen, det sociala och politiska perspektivet sett genom kvinnans ögon. Jag har min idé, så använder jag mej av intervjumaterialet som jag vill skildra det.

I första akten visar jag en flicka, Aide, som aldrig fått sin menstruation och hånas av befolkningen. Dom kallar henne Mannen och driver iväg henne från dansbanan: 'Varför skall du dansa, det enda som saknas är testiklar på dej'. Av självförakt gifter sig Aide med byns idiot

och får slita hårt. Vi lämnar det individuella ödet och lyssnar till kvinnorna som pratar om matpriser och om hur de lever, medan de tvättar sina kläder. Detta är före revolutionen.

I andra akten är Aide inte alls närvarande, och det är helt avsikligt. Lantarbetarna här förhöll sig helt passiva till befrielsekampen. Alla fick slita som djur både kvinnor och män. Bybefolkningen möter här gerillan. Bonden tror ju bara på det han ser, sina egna händer. Jag försöker visa att de vid sidan av den revolutionära rörelsen inte kunde analysera situationen, de försökte överleva bara.

En scen i andra akten visar hur en kvinna försöker bränna sig till döds, när hon får höra hur hennes man beskyllts för att gå med i kampen och bränna ner sockerplantagen. Det var ett vanligt självmordsförsök för kvinnor. Vi ser kvinnorna gråta i ett rum. Männens diskuterar läget i ett annat.

Akten slutar med att modern till den brännskadade säger: 'Jag skall inte sätta mej förrän denna regering har störtats'.

I tredje akten är vi tillbaka till nutid i vår stad La Yaya och jag har lagt handlingen dit därför att revolutionen gav folket möjlighet att ändra sina liv. Vi möter igen Aide som vuxen kvinna, hon är rädd, hon vill inte komma hit, hon säger: 'Om revolutionen vill att jag går, så går jag', men det är ett passivt ödesbundet sätt att tala.

Sista akten, som jag nu arbetar med, är ett möte hos det lokala kvinnoförbundet, där kvinnorna samlas och talar om sina liv."

Flora låter bandspelaren gå. En upprörd gammal kvinnas röst tränger fram, förbi protester och mummel.

"Den här kvinnan talar hela tiden om hur hon saknar sina djur. Jag bad dem helt enkelt berätta om sina liv, sina tankar, sina besvikelser, sin hemlängtan, om hur de känner för det här nya."

Röster från bandet väller in i

rummet där den eviga vinden tjuoter. Vi lyssnar till röster och åsikter som skall användas igen för att skapa nya röster och åsikter kvinnor och män emellan.

"Ja, låt oss vara ärliga, alla saknar sina hem, på dagarna har jag alltid mycket att göra, men när jag iägger mej om kvällarna kommer jag ihåg väggarna till det gamla huset, då gråter jag. Men så slutar jag: 'Jag ville ju hit till La Yaya...'

Jaja, det är rätt, där man lidit mycket, dit längtar man. Har man utstått mycket där, glömmar man aldrig stället. Min son ville inte ta dit sina vänner, så fattigt var det, så skämdes han. Det som gör mej sorgsen är att mina barn fick växa upp där. Lillflickan vet förstås inget om leran och jorden. På våren när flodererna stegrade sig efter regnen, var det svårt med leran. Barnen hade ingen annan sysselsättning än att jaga fåglar och klättra i träden, jag var alltid rädd att de skulle dö när de gick till skolan om våren.

Förlåt mej, men jag måste gråta när jag tänker på hur det var."

Flora stänger av bandet.

"Jag började själv gråta när hon berättade detta.

Henne skall jag använda som mitt språkrör. Hon den gamla är en positiv kvinnobild."

Det kom ett brev

Någon gång träffar vi fria kvinnor som kan få oss att klart se vad vi kan göra av vårt liv. Det är viktigt att föra vidare nya bilder till kvinnor. Flora är skönhetsmissen som tog klivet till verkligheten och försöker formulera kvinnofrigörelsens första stadium.

Flora skrev i år till mej:

"Jag funderar på att låta kvinnorna i pjäsen också spelas av kvinnorna i trakten... Hur ser din kvinnopjäsa ut, hur ser kvinnosituationen ut i Sverige..."

Bryt blockaden mot Cuba!

Stöd bokinsamlingen Postgiro 55 87 84 — 5!

Stöd barnstugeinsamlingen Postgiro 60 63 86 — 1!

Semesterdagar kvar?

Upplev 7 november-
festligheterna i Moskva
(3—11 november)

eller anträd teaterresa
till Prag
(6—13 oktober)

Folkturist/Baltor syd

Amiralsgatan 11, 211 41 Malmö
Tel. 040/12 14 60

Hemmet

av Karin Lentz
Bild: Anne Lidén

Stor parkeringsplats entrévänlig entré
funktionalistiska möbler i sobra färger
klart ljus ur sköna lampskärmar
fönsterkarmar dignande av krukväxter
gröna ymniga fullmatade blommiga
knoppiga svällande
glänsande fönster och golv
terapiavdelningens alster utställda
broderat snidat snickrat svarvat
stickat virkat och vävt

Matsal i rent randigt och rutigt
dukat och serverat
De sitter och väntar på matringning
lystet girigt apatiskt hopplöst
De väntar redan på nästa måltid
och nästa
Fackligt reglerat avtal och arbete:
städpersonal biträde vårdare
sköterska
hårfrisörska läkare avdelnings-
sköterska
arbetsterapeut nattsyster föreståndare:

alla har sina uppgifter utom De,
De utomstående
för vars skull ruljangsen hålls igång
med klockans noggrannhet: golven
bonas fönster putsas
papper fylls i och fylls ut material
beställs
sängar poleras sängkläder vädras

Den ena slår handflatorna mot var-
andra klapp... klapp
sköterskor putsar pyntar torkar skurar
de lämnar efter sig nyfejad nybäddad
rent luktande säng
och henne vars händer smög till
bordet
därefter åter till ett evigt klapp...
klapp
fientligheten lurar i blicken vem
klappar hon till?

Den andra blir liggande i sängen dag
efter dag månad år
med korta avbrott för ofrivillig
vallning
stort huvud med blott ögon öron
munnen formar fortfarande ord "ta
bort det, ta bort allt"
faller i gråt "ta bort det, det är så
tungt"

I långa rader sitter de i rullstolar
i korridoren
de ser inte sig själva endast varandra
de plockar här de nickar dit förlorar
greppet
tappar huvudet sjunker ihop
Allas ögon följer besökaren allas
ögon uttrycker:
åldring övergiven orkeslös utan hem
utomstående
lämnad att dö bland andra liknande
lämnade att dö
som en vissnande blomma utan vatten
utan näring i en gyllene vas

Två dikter av Kerstin Thorék

Sanna och spegeln

Utan sin spegel går Sanna inte långt
den vilar tryggt i väskans innerfack
rektangulär och med en baksida
blåskimrande av ådermönstrad plast
Den är en del av henne själv:
artärförsett organ med underfundigt
fabricerad hinna
Utan sin spegel går Sanna inte långt

Stå still
Stanna kvar på trottoaren där du står
fixerande ditt ögonpar
i skyltfönstrets klara vägg
bland leksakslokomotiv, fiaspel och rymdskepp
Ja, du finns kvar
Ännu har du inte helt försvunnit
upp bland husets tak
likt tjänsteanden i Pasolinis Teorena
och filmens hammare och skära får du söka länge
målad på en vägg i denna stad

Förverkligandet
förkroppsligandet återstår alltjämt
att handla och handla åter igen
men alltför lätt de reklama bedövningsmedlens illusioner
(t. ex. att det egna värdet ligger i vad man äger)
dryper sirapsspillningen
i Sannas vitalaste organ och besegrad
återgår hon till sin spegel
betecknande falskt konsumtion
som början till något nytt

Utan sin spegel går Sanna inte långt
och har hon glömt den någon sällsynt gång
återstår den spegling i ett annat ögonpar
Just där, obscent i denna oartificiella lins,
fångas klarast under ruset hennes tvekan
och förställda anletsdrag

Så skiftar hennes mening och sentens
som en späckad ordspråkssamling:
All vår början bliver svår
Har du bara tagit första steget
Sanna är inte Sanna utan sin spegel

Välsignade mormödrar

Välsignade mormödrar, sjuttioåriga och uppåt,
där ni inglasade mäter frihetens mängd
mellan ebenholtsfärgade ramar
ovala som mandorlan
kring en bysantinsk jungfru Maria-bild.

Välsignade mormödrar, åttiåriga och uppåt,
i tjugotalsfattiga uringningar
till och med den lilla vita kragen fattas
välsignade mormödrar
med kungahusens hela släktled
på era tio fingrar
och med passionerna bakom er.

Hur djup var egentligen er självkänsla
till vilket pris sålde ni den?
hur grundmurad förmågan att tiga?
Gideon fick engelska sjukan.
Är nu golvläggare i Kanada.
Anna, Halvard, Eskil . . .

Hela tiden orkar inga
älska varann.

KVINNOKAMP

A. Kollontay: Kvinnans kamp
för ekonomisk frigörelse. Direkt
övers. från ryska. Utk okt.

Kvinnor i alla länder . . .

Var befinner sig kvinnorörelsen
i Europa?

Oversikter och analyser. Utk okt.

Sångbok för kvinnor. Utk sept.

gidlunds

Anna Sjödahl är konstnärinna och flerbarnsmor. Med vårt vanliga sätt att uttrycka det brukar ordningen vara den omvända: flerbarnsmor och konstnärinna. Modersidentiteten räknas som den viktiga, åtminstone om barnen är fler än ett.

I våras hade hon en utställning på Konstfrämjandet i Stockholm där hon tagit avspark i bägge sina roller, och inte, som spelreglerna säger, ställt ut konstnären och lämnat privatlivet utanför. Hon visade inte bara sin konst — tavlor och teckningar — utan också förutsättningarna för den, miljön där den växt fram. Det första man mötte var en komihåg-tavla med organisationsplan för julfirandet med "att göra" kolumner för varje familjemedlem och mammas spalt mest fullklottrad, med minneslappar till barnen — "köp fiskpinar" —, med inlämningskvitton och aktuella tidningsklipp. Runt om i utställningen fanns spår av vardagslivet: en överfull byrå med omaka vantar och strumpor. En obäddad säng. En halv kortlek. Ett halvlagt pussel.

På de vita väggarna hängde tavlorna, den konst som förutsätts skapas i tysta ateljéer och inte alls bland trasiga leksaker och barn som skriker efter sin andra sko. I tavlorna tolkades symboliskt vardagslivets slitningar: i bild efter bild fanns kärlekens och moderskapets levande, lidande, skälvanande röda hjärta, krossat av tunga skor, sönderslitet, på flykt mot horisonten. Jag läste bilderna som en protest mot hur våra omöjliga boendeformer och omänskliga produktionsförhållanden, som bygger på segregeringen mellan mannen/arbetaren och kvinnan/modern, krossar mänskliga relationer, självförverkligande och kärlek. Hur isoleringen av kvinnor och barn i ghetton omöjliggör glädjen över barnen, hur modersmytens börda förkväver moderskärlekens njutning. Bilden längst t. v. heter: "Vår i Hallonberget. 'Barnets vitamindroppar bör nu minskas till 10 per dag'. Eller: 'Lilla fru S, det har bestämt varit lite för mycket ett tag'." L. W.

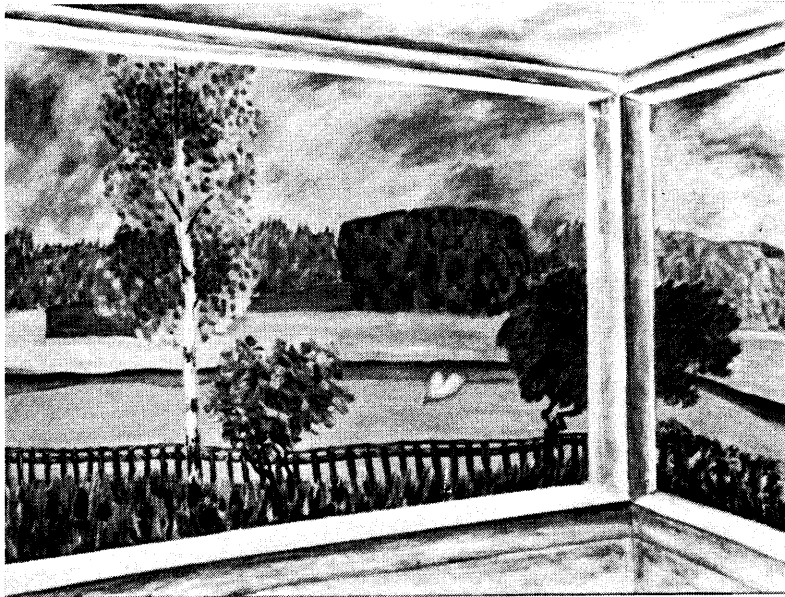
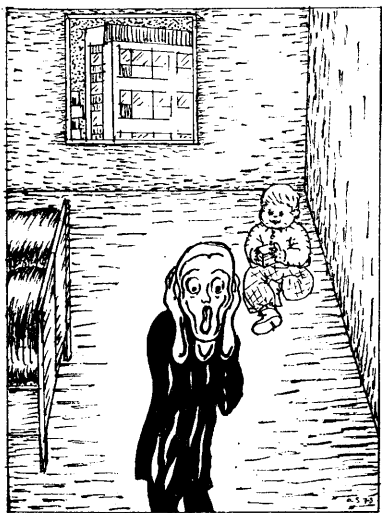
Anna Sjödahl:

Mitt alternativ:

Länge ålade jag mig att hålla mig informerad och insatt i pågående kulturdebatt. Var intresserad av människans existensiella villkor, läste, skrev och målade, men ju mer detta måste ske på sena kvällstimmor, efter 14 timmars arbetsdag, lördag och söndag, desto mer började jag tvivla på prioriteringen av detta material. Resultatet blev ju bara, att jag befäste sakernas förhållande: "Se, det går ju bra. Bara man vill." Med privat betalning, med sjukdomar och halvdana arbetsresultat.

Vardagens (hemarbetet, säg som det är!) monoton och tunga arbetsuppgifter — så länge dessa förblir s. k. trivialiteter fungerar konsten i ett lufttomt rum. Vad har min "duktighet" tjänat till? Jo, jag har medverkat till en tävlingskultur av typiskt manligt slag, nyhetens kultur, som förutsätter en hemslavinna eller total askes. Hemslavinna — det var alltså samtidigt jag. Och där bidrog jag till tävlingskultur av — ja, vadå för slag? Jo — den allmänna "mina-barn"-tävlingen.

Men det är inte bara jag som varit fnoskig. Utan ett helt system — där några stycken, ett överblickbart antal, kan skapa sig ett varierat och stimulansrikt liv. Skall det bli någon ordning får vi en efter en sluta spela med. Börja tala om verkligheten, den som vi har omkring oss, allihop, överallt. Och

var dags liv

om fördelningen av och tidsproportioneringen mellan rutin och lust. Skall kultur vara en hobby, som lever på andra, eller ett uttryck för verksamt liv? Delar vi på skitjobbet uppstår inga gränser mellan stora och kvinnliga ämnen. Tid får tas från utfyllnadstoffet. Det kan leda till en naturlig sanering av herrumskultur och slutna-rums-filosofi. Motverka splittringen som är en förutsättning för rovdjurssamhället.

Moderskapet fungerar lätt som en form av flykt och kompensation — i brist på alternativa liv för en kvinna. Därför är det bråttom med kvinnans kulturella frigörelse.

Den lilla oformade människan, barnet, det sköraste, det mest löftesrika, det som skall få lyckan mottaga våra strålande landvinningar — vad gör vi med det? Barnet måste bli allas angelägenhet, allas omsorg, bli samhällelig angelägenhet. Slut på exploaterandet av modersmyten!

Allt detta är trist att tala om. Min erfarenhet är, att det är betydligt lättare att få tag i krogssällskap, glada bröder, än barnvakt.

Att denna utställning har kunnat komma till stånd är tack vare två repliker. 1960 sa en god vän halvt på skoj: "Tänk på din egen lycka först." 1965 kom en väninna in i köket och sa: "Sitter du här?"

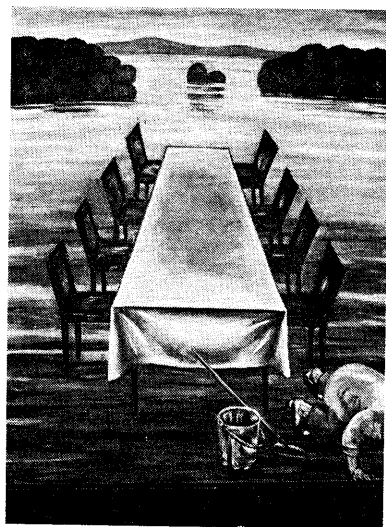
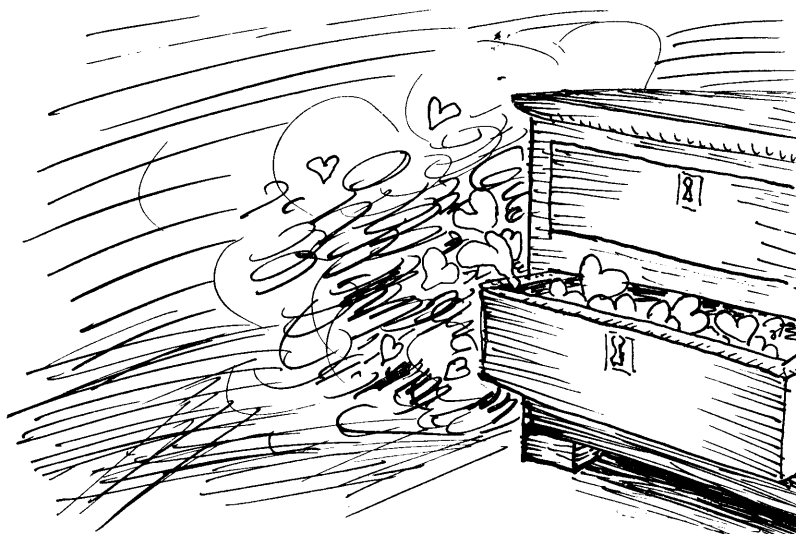
Kvinnan, den arbetande modern, offrar svett och möda för att fylla tre uppgifter samtidigt: att arbeta timtals, precis som sin man, i något industriellt affärsföretag, sköta sitt hushåll (så gott det nu går) och att slutligen ta hand om barnen. Kapitalismen har lagt på kvinnans axlar en börda som verkligen tynger henne: den har av henne gjort en lönearbeterska utan att för den skull göra hennes uppgift som mor och husmor lättare... Familjen konsumerar men producerar inte. De arbeten som är nödvändiga i hushållet belöper sig till fyra, dvs. städning, tvätt, matlagning, klädunderhåll...

Allt detta är besvärliga och tröttsamma göromål... Hur mycket än från morgon till kväll den hemarbetande kvinnan städar sin egen våning, tvättar, manglar och stryker och sliter ihjäl sig för att hålla i stånd gamla kläder, hur mycket hon än ägnar sig åt att med de måttliga tillgångar hon har laga de maträtter hon tycker om, så återstår när kvällen faller på i alla fall inte ett enda materiellt vittnesbörd om hennes slit, och hon har med sina flitiga händer inte åstadkommit någonting av värde för den kommersiella marknaden. Om så den hemarbetande kvinnan lever i tusen år kommer alltid samma arbete att upprepas. Det kommer alltid att finnas ett dammkorn på hyllan att ta bort, mannen kommer alltid hem på kvällen och vill ha mat, och ungarna kommer alltid in med nersölade kläder. Arbetet i hemmet blir för varje dag allt mera meningslöst, allt mer improduktivt.

Kollontay, Paris 1920

★

Till utställningen hörde också en utmärkt stencilkatalog där AS:s egna anteckningar blandades med citat från Engels, Kollontay, Rosa Luxemburg, Maja Ekelöf m. fl. Texterna på den här sidan är hämtade ur katalogen.

I stället för recensioner

— lite lästips inför hösten

För en tid sedan läste jag igenom litteraturförteckningen till Grupp 8:s första studiecirkel, startad sommaren 1970. Det var, med undantag för Carin Mannheimers *Rapport om kvinnor* idel hänvisningar till böcker som bara fanns på bibliotek, kompendier och tidskriftsartiklar. Det var den litteratur som fanns då.

På tre år har det skett en revolution. Nu hinner man knappt läsa allt som kommer ut, nyskrivet och översatt, i kvinnofrågan fast fortfarande saknas förstås Beauvoirs *Det andra könet*, vilket förtjänar att tjasas om. Nu finns Kollontay, Bebel, Engels, Lenin bland klassikerna. Millett: *Sexualpolitiken*, Greer: *Den kvinnliga eunucken*, *Kvinnokamp* bland den nya översatta litteraturen. Hägg/Werkmäster: *Frihet, Jämlikhet, Systerskap*, Ohrlander: *Kvinnor som slavar*, Paulsen: *Du, människa?*, DN:s *Kvinnokraft* bland det nyskrivna. *Kvinnan och revolutionen* ger det historiska perspektivet. Boserup: *Kvinna i u-land* är ett vägande inlägg om kvinnans roll i ekonomin.

I år har vi redan hunnit få åtskilliga viktiga böcker (och i höst blir det ännu fler). Några har vi redan nämnt i Vi Män: den norska sociologen Harriet Holters *Könsroller och samhällsstruktur* som är en krävande men mycket intressant analys av hur könsrollerna och könsrollsnormerna formas i vårt samhälle och hur nära de hänger samman med den ekonomiska strukturen. Den danska boken *Udsigt fra det kvindelige univers* är en lättläst, rolig och spännande bok om hur damtidningarna och reklamen med fina och svåråtkomliga metoder manipulerar in oss i en könsroll av osjälvständighet, brist på självförtroende, passivitet och objekts-tänkande.

En mera "tung" läsning är *Kvindeundertrykkelsens specifikke karakter under kapitalismen*, som

kan rekvideras från Nordiska Sommaruniversitetet, Fiolstræde 26, Köpenhamn K. Det är en samling kvalificerade uppsatser och analyser av kvinnor från de olika nordiska länderna. Kompendiet är uppdelat i sex ämnesområden: Familjen, Arbetsmarknaden, Klasser, Sexualitet, Kultur, Strategi. Uppsatserna är tryckta på sitt respektive originalspråk. För den som mer djupgående vill analysera kvinnofrågan är detta häfte viktigt: det är hittills det enda samlade provet på den avancerade debatten i Norden om kvinnofrågan. Det kostar ca 12 skr plus porto.

★

Rita Liljeströms delutredning till Barnstugeutredningen, *Uppväxtvillkor. Samspelet mellan barn och vuxna i ett föränderligt samhälle* har nu utkommit i Allmänna förlagets serie Publica. Det är en bok som jag har läst med ett enormt intresse. Rita Liljeström är en varm, känslig, klok och mycket kunnig person och hennes bok är just allt det. För det första är det en utmärkt sammanfattning av de forskningar som gjorts kring familjen och barnens situation i den västkapitalistiska världen det senaste decenniet, med många historiska återblickar. Men Liljeström förmår sätta in allt detta i ett perspektiv så det känns aktuellt och giltigt för oss här och nu i Sverige. Åtminstone för mig fungerade boken som ett framkallningsbad: mycket som man undrat över, pratat om, förvirrats av klarnade plötsligt och den nya bilden visade många hoppfulla tendenser i stället för den allmänna förfäran som många känner inför familjens nuvarande utveckling.

★

Studentlitteratur har givit ut två böcker som bygger på akademiska uppsatser. För det första Maj Fants omskrivna undersök-

ning av kvinnans presentation i massmedia, som hon utvidgat och gjort till en bra och enkel studiebok om kvinnans situation på arbetsmarknaden och i samhället. Boken heter *Kvinnan — alltid i underläge* och har skrivits tillsammans med Ulla Esbjörnsson.

Den andra är Holger Nilén: *Familjen förr och nu*. Också den är utmärkt som underlag i en studiecirkel. Författaren karakteriserar den själv på följande sätt: "Boken kan ses som en litteratursammanställning med vissa inslag av analyser. Jag har bemödat mig om att ha ett så brett fält som möjligt... för att ge en allmän insikt i familjekomplexet... Boken kan därför ses som en mindre 'uppslagsbok'." Förarbetet är gjort i samarbete med medlemmar av Grupp 8 och andra socialistiska kvinnorörelser och det är lika ovanligt som välgörande att se så mycket marxistisk litteratur upptagen i litteraturförteckningen till en bok om familjen. Bägge böckerna kostar lite över 20 kr.

★

Ingrid Sjöstrands roman *Familjen C* (Bonniers) kan ses dels som ett inlägg i könsrolls- och familjebatten, dels som en sorts "illustration" till hennes bok om samhem, som vi presenterade i 1/73 — eller snarare ett argument för behovet av samhem. Hon skildrar fyra olika generationer inom samma familj, deras attityder och värderingar. Formen är inre monologer och dialoger, vilket kanske låter jobbigt men inte är det. Det känns som om man verkligen lärt känna alla, från urfarmor på ålderdomshemmet till de mest odrägliga bland barnbarnsbarnen.

Ingrid Sjöstrand har en sällsynt förmåga att fånga tonfall och jargong på kornet. Men för mig ligger det värdefulla med boken inte främst i att det är en rolig läs-upplevelse utan i att hon lyckas

kristallisera ut våra felaktiga och sneda roller. Man inte bara känner människorna i romanen — man har träffat deras förebilder i verkliga livet. Jag tror att boken kan fungera som en sorts medvetandehöjning för många, både män och kvinnor.

★

Marit Paulsen har redan inlett bokhösten med en ny bok, *Du skulle gråta om du visste* (Rabén & Sjögren), som hon skrivit tillsammans med fotografen och f. d. gruvarbetaren Sture Andersson. Inspirerade av den tilltagande kvinnodebatten ville de göra en bok om "våra kvinnor", "de med sex—sjuårig grundskola, med liten eller ingen yrkesutbildning eller arbetsvana". De har valt att skriva om städerskorna, bl. a. därför att de är en stor, totalt kvinnodominerad yrkesgrupp och för att de ligger i botten i alla avseende, löne-, anställnings- och statusmässigt. Trots att de utför ett livsviktigt och kvalificerat jobb. Bland ca 30 intervjuer har de valt ut sju, som får representera städerskorna. Intervjuerna blandas med fakta om städbolagen, facket, familjesituationen i arbetarklassen, barntillsynsfrågan m. m. Det är en lättläst och väckande bok; man känner igen Marit Paulsens raka sätt att skildra verkligheten, med vrede och värme. En detalj gjorde mig kanske lite ledsen: att hon känt sig tvungen att angripa bl. a. Grupp 8 och kvinnodebatten och påstå att den handlar om "kvinnors rätt och möjlighet att bli byrådirektörer". Ska vi fortsättningsvis behöva skapa motsättningar som inte finns? Av en så klok och kunnig person som Marit Paulsen hade man hoppats att hon lyssnat på debatten i stället för att upprepa schabloner. Och upptäckt att den handlat om låglöner, arbetslöshet, brist på barn-tillsyn, rätt till abort och fria preventivmedel, rätt att vara ekonomiskt självständig. Om just det hon skriver om i sin bok. Vi behöver samla våra krafter och slåss gemensamt, inte än en gång låta oss splittras — det är fråga om

solidaritet och klasständpunkt, inte bara om vilken klass man råkar vara född i.

★

Jag skulle önska att Marit Paulsen läste en annan nyutkommen bok, *Kvinner och klassekamp*, en utmärkt överskådlig och pedagogisk sammanställning av Harriet Clayhills om den norska kvinnorörelsens historia (Tiden Norsk Forlag) — och Marit Paulsen är ju förresten själv norska! Clayhills har valt att skildra den proletära och borgerliga kvinnorörelsens framväxt genom att följa den från 1880-talet fram till vår tid. Hon har arbetat med uppslag; på bokens vänstersida skriver hon om en viss period i arbetarkvinnornas historia, på högersidan om motsvarande period i den borgerliga kvinnorörelsen. Det gör utvecklingen klar och lätt att följa; man kan tydligt se när kraven går ihop och var de skiljer sig. Att hon till mycket stor del har arbetat med tidsbilder ur tidningar och direkt-citat gör det ännu mera levande. Se t. ex. bilderna som illustrerar rösträttsartikeln i det här numret, på sid. 8 ff! Jag önskar att det kommer en motsvarighet på svenska men det går egentligen lika väl att läsa den här boken. Parallellerna är så stora och man lär sig så mycket. En utmärkt bok att ha t. ex. i en studiecirkel eller en kvinnogrupp.

★

Till sist har författarparet Maud Hägg/Barbro Werkmäster kommit med en ny bok, *Kvinnor och sex* (Författarförlaget). De fortsätter på ett fint sätt traditionerna från *Frihet, jämlikhet och systerskap*: att på ett enkelt, begripligt och anspråkslöst sätt föra ut den pågående debatten till en större grupp. De går igenom kvinnoförtryckets uttryck i relation till sexualiteten och rör vid många tabun när de skriver om samlag, menstruation, den heliga modersrollen, bilden av horan och häxan. Deras styrka är, tycker jag, inte att de kommer med något nytt utan att de försöker förklara de här svåra sakerna på ett varmt,

oaggressivt och klokt sätt så att fler kan nås av det de säger än de som nås av artiklar, demonstrationer och hetsiga debatter. Och det är viktig kunskap de har att lära ut. Jag tror att deras bok, precis som deras förra, verkligen kan bli en väckarklocka för många kvinnor på det kanske ömtåligaste och känsligaste privatområde vi har.

L. W.

Kvindernes Bog

När jag först såg Kvindernes Bog i kvinnohuset i Köpenhamn, bestämde jag mig raskt för att den skulle jag i alla fall inte köpa. Jag hade just läst två danska rapportböcker om kvinnor så nu fick det räcka ett tag. Av någon outgrundlig anledning, kanske var det det rosa omslaget med ett moget och varmt kvinnoansikte, så plockade jag i alla fall med mig den. Och tack och lov för det.

Den gör verkligen skäl för namnet; det är kvinnornas bok, livsöden, korta berättelser, långa, fragment, drömmar, önskningar, det viktigaste som hänt, något oviktigt.

Det finns i varje berättelse något som man känner igen. För alla har vi väl stått på margarin-lådor, fruktlådor eller ölbackar och sett ut genom fönster och tänkt att aldrig ska vi bli som alla andra, alla har vi väl drömt om en viss klänning, en viss man osv. Det låter kanske patetiskt men i så fall har jag misslyckats i min beskrivning. För patetisk är den inte. Tvärtom, det är många starka upplevelser som förmedlas med stor värme och ömsinhet. Att det finns ett led, dvs. någon som hört detta berättas och förmedlat det vidare är både ofattbart och omärkbart. Det verkar som om varje kvinna spontant och förtroendefullt öppnat sitt hjärta och berättat vad hon tänkte på just då eller

något som varit viktigt, konstigt osv. i hennes liv. Personligheten och intimiteten är så stark att jag föreställer mig timaltals samtal i fullkomlig förtrolighet för att få dessa berättelser. Hur Jytte Rex burit sig åt begriper jag inte. Själv säger hon anspråkslöst i baksides-texten att det är "ett resultat av samtal, som kunde vara insamlat av vem som helst, som orkar vara tillsammans och tala om ett och annat, som betyder något eller inte betyder något".

Jag upplever de olika kvinnornas berättelser som en serie kvinnoöden, som medaljonger, personliga och samtidigt allmängiltiga. Man får ingen förhandspresentation av kvinnorna, men deras sociala bakgrund och levnadsvillkor framgår ändå med önskvärd tydlighet. Boken är försedd med bilder, vanliga amatörfotografier, som förmedlar och förstärker berättelsernas stämningar.

Ett tag upplevde jag att hela boken bara handlade om män. Om kvinnors väntan, längtan, önsknings osv. Plötsligt tyckte jag att det var både förfärligt och bakåttsträvande att säga att en bok om kvinnors kretsande kring män är en bra och meningsfull bok. Men ändå vidhåller jag detta. Boken visar hur intimt förknippade kvinnors liv är med mäns och det är ju en realitet som vi inte kan bortse ifrån. Men det här är kvinnohistoria, berättat av kvinnor för kvinnor och det hjälper oss att se våra liv i ett större perspektiv. Jytte Rex säger "historierna i denna bok är en bild på den kraft som ligger precis under ytan" och vi kan "använda denna kraft i vår egen och andras befrielse".

Först slukade jag halva boken, så nändes jag inte fortsätta utan lade den åt sidan och smuttade på den ibland. Slutligen gav jag mig lov att läsa hela och efter detta kan jag bara säga: Köp den, läs den, glöm att den är på danska. Det här är en bra bok att förälska sig i!

Annika Nordin/Frilans-Gruppen

Sexism och systerskap

Christina Liljencrantz heter en svensk journalist som har skrivit en bok med titeln "Sexism och systerskap". I boken använder hon formuleringen "sexism eller systerskap" och det tycker jag bättre säger vad boken egentligen handlar om. Nämligen de amerikanska kvinnornas kamp mot det amerikanska manssamhället.

CL säger att hon valt att skriva boken som en resa, där man stannar till här och där. Det är hennes ambition att få särskilt kvinnorna med på denna resa, där sexism — den teori som ger kvinnan underläge i allting — bekämpas med systerskap — sammanhållning kvinnor emellan. Själv har CL valt att stanna till främst vid tre av organisationerna inom den nya kvinnorörelsen, den reformistiska NOW, de militanta Feministerna och någons mitt emellan Radical Feminists. Men hon ger först en hastig tillbakablick på rösträttsrörelsen från 1848 till 1920 samt den amerikanska kvinnans ställning idag. Det senare är sorglig läsning. Den amerikanska kvinnans främsta och enda mål är att skaffa sig en karl, med alla metoder. Strategiskt utplacerat i hennes liv är dating, bröllop, barnafödande och övergångsålder och så utseendet, på så vis är hon sysselsatt hela livet. Mönstret på arbetsmarknaden känns också igen, lågavlönad, inom kontors- eller servicesektorn. 1955 var kvinnornas medelinkomst nästan 64 procent av männens, 1970 hade den sjunkit till 59,4 procent. Längst i botten finns den svarta kvinnan, därefter den vita, så den svarte mannen och överst tronar den vite mannen.

Det är nu nästan tio år sedan Betty Friedans bok "Den feminina mystiken" kom och knackade på de nedsövda vita medelklasskvinnornas villadörrar.

Betty Friedans svar på varför de amerikanska kvinnorna var olyckliga var, att deras intelligens

aldrig stimulerades, och hennes lösning var utbildning.

"Den feminina mystiken" var en av de första gnistorna till en ny kvinnorörelse. Vad de andra var nämner CL mer i förbigående, medborgarrättsrörelsen, den svarta rörelsen, studentupproren osv.

NOW, National Organisation of Women, bildades 1966 och har i dag ca 20 000 medlemmar, därav ca 10 procent män. I stadgarerna säger de att de inte är en kvinnoorganisation utan en medborgarrättsorganisation som arbetar för sant jämlikt kompanjonskap med män!

På programmet har NOW bl a samma anställningsmöjligheter, rätt att behålla arbetet och stå kvar i befordringsgång trots graviditet, rätt till utbildning, fri abort, avskaffande av alla strafflagar som begränsar användning och spridning av preventivmedel. Redan 1966 krävde man revision av skattelagarna för att tillåta avdrag för hem- och barnavårdsutgifter för förvärvsarbetande föräldrar — ett krav som vi här hemma inte fått upp ögonen för förrän på senaste åren. Fler NOW-krav är männens fulla delaktighet i hemmet, kampanj för att ändra massmedias framställning av kvinnor, stoppa kriminella organisationers exploatering av kvinnor. Det är maffian som håller i stora delar av den pornografiska exploateringen av kvinnor och den illegala prostitutionen. NOW tycker också att så länge prostitutionen ses som en kriminell företeelse ska kunderna också ställas till ansvar inför lagen på samma sätt som de prostituerade.

NOW:s första aktion var mot New York Times, som hade annonser om lediga platser under respektive rubriker "för män, för kvinnor". NOW träffade ledningen och undrade om man kunde tänka sig liknande rubriker med "för negrer, för judar". Inte, varför då specialrubriker för kvinnor?

Feministerna

Våren 1970 demonstrerar Femi-

nisterna mot Grove Press' pornografiska verksamhet. Polis tillkallas och nio kvinnor förs till polisstationen. Där tvingas de strippa. De har förts dit för olaga demonstrationsverksamhet och den lagparagraf polisen använder för att tvinga dem att klä av sig gäller misstanken om olaga narkotikainnehav! En kvinna vägrar. Men poliserna tvingar in henne i en cell och sliter med våld av henne kläderna, även plåsterlappen på ena stortån. Fem av kvinnorna har mens och polisen tvingar dem att ta bort tampongerna också, och allt detta inför ett gäng poliser. Varför?

Ti-Grace Atkinson, var kvinnan som vägrade strippa och hon kommenterade upplevelsen så här: — Jag har hört talas om hur det går till när man arresteras och att vad som hände inte är ovanligt. Men det är en sak att läsa om det, abstrakt så att säga, en annan att uppleva det. Jag förstår de svarta bättre nu. Vad som händer är att man på något sätt dör. Jag kan förstå varför svarta gör självförfärande saker, Att slå ihjäl en polisgris eller göra revolt är att försvara sitt liv.

När man läst om den förnedrande polisbrutaliteten är det lättare att förstå Feministerna. Feministerna har de strängaste reglerna, demokratin fungerar genom lottdragning, alla ska göra allt från att skriva stenciler till

att hålla tal. Ingen får tala för mycket, man får ett visst antal lappar och när man gjort sig av med dem så får man helt enkelt hålla käft. Man ska läsa feministlitteratur minst två timmar i veckan, man måste gå på mötena, enda undantaget är om man arbetar. Ingen feminist får vara gift eller sammanbo med en man. Feministerna ser samhällets åtskillnad av män och kvinnor som politisk. Kvinnan är den första klass som åtskiljts från mänskligheten och därigenom förnekats sin mänsklighet.

Radical Feminists

Radical Feminists är gruppen som står någonstans mellan NOW och Feministerna, CL är själv medlem där. I den gruppen finns också Shulamith Firestone, känd genom boken "The dialectic of sex", och Anne Koedt, känd för sin skrift "Myten om slidorgasmen". Det är också denna grupp som kontinuerligt ger ut skriften "Notes" från det första, andra året. Radical Feminists är mest lösligt organiserad och svårast därför att få grepp om, kanske också för att CL beskriver den i episoder eftersom hon står den närmast. Det är den idag största gruppen och lite utmärkande är att de försökt föra in en mer skämtsamt stil i kvinnokampen utan att för den skull bli för lustiga.

CL ger också en kort skildring av de svarta kvinnornas situation och förhållande till kvinnorörelsen — samt ännu kortare om arbetarklasskvinnans situation. I USA är kvinnorörelsen en medelklassrörelse och saknar så gott som helt det socialistiska perspektivet. Men boken bör inte förkastas för det och inte de amerikanska feministerna heller. Så här har en svart kvinna formulerat sitt förhållande till Women's Liberation. "WL har inte de svar vi behöver, men de ställer de frågor vi bör befatta oss med." Det tycker jag är en klok inställning. Feministerna har en aktivitet och militans som känns både skön och riktig. De sysslar mest med det personliga men hävdar att det också är politik.

Man får veta vad consciousness-raising är för någonting, dvs medvetandehöjning.

Man får också ett hum om hur systerskap, feminism, lesbiskhet och andra "ökända" företeelser är, växer fram och vad det är för något. Man får gå på kvinnodans och träffa lesbiska kvinnor. CL ger en stilistiskt fin och medryckande beskrivning över systerskaps framväxt.

Det är också en hel del man inte får veta men i alla fall får man klart för sig att systerskapet är nödvändigt, att det är starkt och att det måste vara det.

A. Nordin/Frilans-Gruppen

Populärt med
CARLBOM'S

10 -mån
konto

Kontantpris
utan extra kostnad

Allt i Dam- o. Herrkläder
Välsorterad — Goda kvalitéer
Karlbergsvägen 40. Tel. 34 04 90
T-bana Odenpl. o. S:t Erikspl.

Fredag öppet till 19

BRA LOTTER är alltid
LÄTTSÅLDA LOTTER

FAIR PLAY tombolalotter
är fuskssäkra.

Lotterna öppnas genom att
lottändarna bryts av.

5.000 st med fören.-tr. kr 99: —
10.000 st " " " 166 —
20.000 st " " " 290: —

Vid större antal begär offert!

SAMTLIGA PRISER GALLA
INKL. MOMS OCH PORTO!

G. V. GAJNER AB

Alviksvägen 47,
Box 15039, 161 15 Bromma 15
Tel. 08/25 84 00.

JUST FÖR ER

BO *Engvall*
MOBLER

- BRA MÖBLER
- BÄTTRE PRISER
- GODA VILLKOR

VÄSTMANNAGATAN 5

Nära Norra Bantorget

HANTVERKARGATAN 11

Nära Stadshuset

Måndagsöppet till 19

För Vietnams kvinnor och barn. Postgiro 51323-4

Redovisningslistan denna gång är lång. Många har hedrat *Siri Derkerts* minne, liksom en annan trogen bidragsgivare, *Gustav Fröbom*.

Transport 242.713: 23		Erik o. Maja Larsson, Stockholm	25: —	Greta Larsson, Stockholm	10: —
TILL SIRI DERKERTS MINNE:		Margareta Svensson, Örebro	50: —	Kristina Arvidsson, Göteborg	25: —
Eskil o. Grete Almgren,		Inga Bagge, Stockholm	50: —	Karin Lundin, Göteborg	25: —
Stockholm		Gösta Carlsson, Stockholm	10: —	Berit Holtin, Enhörna	10: —
Kungl. Akademien för de fria		Karin Westman-Berg, Stockholm	25: —	Greta Gustafsson, Kalmar	25: —
konsterna		Barbro Hermelin, Stockholm	100: —	Ester Johansson, Malmö	20: —
Etti o. Tore Widhe, Saltsjö-		Margit Palmaer, Örebro	10: —	Barbro Adam, Karlstad	34: 25
baden		Harriet Hallencrutz, Stockholm	20: —	Inga-Britt Pudas, Luleå	100: —
Babe o. Jac Dufva, Stockholm		Helga Henschen, Stockholm	100: —	Vanja Ericsson, Råneå	25: —
Håkan o. Ingrid Ström, Bromma		Ann Margret Dahlqvist Ljungberg,	100: —	Karl Rune Nordkvist, Bollnäs	50: —
Birgit o. Hendrik Nyberg, Farsta		Ljungby	100: —	Aurora Hammarström, Öbbola	25: —
Anders Lundahl, Stockholm		Ingrid Brännvall, Bollnäs	100: —	Beda Kallenberg, Luleå	50: —
Åke Löfvenborg, Lidingö		Arne Jones, Sollentuna	25: —	G. Hegardt, Örebro	25: —
Rune Hardell, Lidingö		Anders Ek, Stockholm	100: —	Elin Lager, Stockholm: Till Fritjof	50: —
Fredrik von Feilitzen, Hägersten				Lagers minne	50: —
Lillan Tesch, Stockholm				Ingeborg Gjers, Stockholm: Till	100: —
Fogelstadförbundet				Fritjof Lagers minne	100: —
Ingeborg Keyser, Stockholm				Viola Harnell, Älvsjö	10: —
Lennart Rodhe, Hägersten				Astrid Häggström, Kiruna	10: —
Anne Sophie Johansson, Bromma				Birgitta Hellström, Borås	20: —
Nils o. Gunborg Lundgren,				Ester Lindmark, Vännäs	25: —
Stockholm				Eva Willrup, Malmö	30: —
Lizzie o. Asmund Arle, Huddinge				Margareta Ohlsson, Stockholm	10: —
Brita af Klercker, Lund				Elin Lagerkvist, Lidingö	20: —
Monica o. Peder Kjellegård,				Maria Åström o. Fredrik Holmqvist,	20: —
Saltsjöbaden				Skillinge	20: —
Edvard Wallenqvist, Stockholm				David Nilén, Luleå	30: —
Märta o. Gustaf de Laval,				Signe o. Olle Hagel, Ljusdal	10: —
Stockholm				Margit Sjöström, Umeå	20: —
Alfhild Sylvan, Lidingö				Jenny Brännström, Glommersträsk	15: —
Brita Petersens, Lidingö				Alma Glantz, Nacka	15: —
A. Westman, Stockholm				Dolly Mogren, Stockholm	15: —
Renée Sulzbach, Stockholm				Maj Åsberg, Norrköping	15: —
Professor o. fru Evert Lundquist,				K. Birmann, Stockholm	10: —
Drottningholm				Siv Marklund, Piteå	50: —
Gunnel Lamming, Johanneshov				Dolly Gustafsson, Sävedalen	50: —
P. O. Ultvedt, Lidingö				Klara Lundberg, Mölndal	25: —
Lars o. Inga Pentén, Lidingö				I. Vänman, Umeå	10: —
Karin T. L. Pallin, Stockholm				Edith Johansson, Uddevalla	10: —
Gunnel Granlid, Stockholm				Maj Blombäck, Västerås	20: —
Sven Broman, Stockholm				Alice Törmark, Göteborg	50: —
Sveriges Allmänna Konstförening				Grete Almgren, Stockholm	25: —
Britta o. Liss Eriksson, Stockholm				Milda Lindberg, Sundbyberg	25: —
Folke Hederus, Lidingö				Anna Bernhard, Skärblacka	20: —
Majalisa Bringert, Simrishamn				Olga Karlsson, Södertälje: Till Märta	25: —
Sven Bergman, Jönköping				Anderssons minne	25: —
Jan o. Lillan Thorneus, Täby				Gunnel Lindh, Uppsala	100: —
Maja Kinnman, Stockholm				Astrid Svensson o. Rut Johansson,	40: —
Brita Eldh, Stockholm				Mölnåls SKV-avd.	10: —
Cecilia Svedelius o. Per Görström,				Iris Björk, Hallstahammar	10: —
Stockholm				Ustältningsgruppen "Livegen—eget liv",	
Gudrun Key-Åberg, Stockholm				Göteborg (ink. gm försäljning av	
Kristina o. Dag Widman, Solna				Astrid Peterssons dikter)	36: —
Valborg Svensson, Bromma				Ottilla Fredriksson, Ramvik	10: —
Ingegård Martinell o. Karl Venn-				Alice Wiklund, Hägersten	100: —
berg, Spånga				Emy Sjögren, Örebro	25: —
Marianne Wistedt, Lidingö				Märtha Eliasson, Göteborg	10: —
Ingerd Thorhamn, Stockholm				Greta Englund, Skärholmen	100: —
Kontakt-Galleri F 15, Lars o.				Hildegard Liedholm, Älvsjö	25: —
Nils Brandstrupp, Jeløy, Norge				Anna Petersson, Gävle	10: —
Britta Simonsson, Stockholm				Ulla Wesslén, Storuman	25: —
Vera o. Ginga, Stockholm				Greta Philip, Stockholm	10: —
Birgitta Sandin, Ösmo				Edith Sundström, Karlsborg	10: —
Rut Hillarp, Johanneshov				Ingrid Ask, Malmö	25: —
Margareta Modén, Stockholm				Kristina Barkman, Spånga	10: —
Tove Friis, Stockholm				Frida Jansson, Luleå	15: —
Eva Palmaer, Stockholm				Karin Björk, Solna	10: —
Rita Vinde, Stockholm				Anne-Marie Wennerstedt, Växjö	15: —
Ely o. Elle-Kari Jannes-Höje-				Inga-Britt Lindmark, Vännäs	20: —
berg, Stockholm				Sonja Granberg, Luleå	48: —
Berta Hansson, Stockholm				Eva Lindqvist, Nacka	25: —
Gunilla Palmstierna-Weiss,				Signe Söderholm, Gunnarsbyn	20: —
Stockholm				Bojan Risberg, Enskede	25: —
Anna Sjögren, Stockholm				Svea Lund, Partille	10: —
Bengt o. Ebo Dahlbäck, Stockholm				Solveig Bark, Stockholm	10: —
Karl-Axel Hultström, Sture o. Ella				Signe Karlsson, Lindome	100: —
Johansson o. fam. Lennart Karl-				M. Sandberg, Stockholm	20: —
sson, Nationalmuseum, Stockholm				Iris Leja, Stockholm	10: —
Lena o. Hans Palmstierna,				Sally Söderqvist, Stockholm	10: —
Sundbyberg				Elsa Andersson, Domsjöverken	50: —
Judith Olsson, Hägersten				Greta Linderborg, Västerås	15: —
Gustaf Wibom, Lidingö				Frida Larsson, Kalix	10: —
Margareta S. Svensson, Farsta				Hellin Sundevåg, Helsingborg: Till	15: —
Anna Ekbohm, Lidingö				Astrid Håkansson minne	20: —
Alva Myrdal, Stockholm				L. Wachtmeister, Stockholm	25: —
Föreningen Handarbetets Vänner,				Gunilla Pettrén, Styrsö	25: —
Stockholm				Anna-Stina Lindberg, Helsingborg:	
Yngve Lundström, Spånga				Till Astrid Håkansson minne	25: —
Kerstin Söderberg, Tullinge				Selma Löhr, Stockholm	75: —
Kooperativa Förbundet				A. Stenström, Lund	50: —
Maria, Fredrik, Maja Åström,				Alma Ylipää, Sattajärvi	15: —
Skillinge				Carin Mannheimer, Göteborg	45: —
				Gm Lena Alm, Sundborn, från studie-	
				cirkeln "Kvinnor i arbete", Falun	220: 40
				Kronor	256.126: 18